

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ

252779

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

GYÖRFFY ISTVÁN

MTAK

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1981

620413

SAJÁT
KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁR

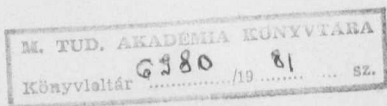
ISBN 963 05 2484 8 az összkiadás száma

ISBN 963 05 2489 9 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1981

Selmeczi Kovács Attila

Printed in Hungary

TARTALOM

Életrajza	7
Györffy településtana	31
A szilaj pásztorok	64
Takarás és nyomtatás az Alföldön	90
A cifraszűr	112
Etnikumkutatásai	131
A muzeológus professzor	148
A magyar nép tudósa	167
Györffy jelentősége	188
Bibliográfia	195

ÉLETRAJZA

1884. február 11-én született Karcagon. Ősei a Partiumból költöztek be a Nagykunságba s lettek a mezőváros iparúzó gazdarétegének tagjai. Karcagon megtelepedő dédapja a gazdálkodás mellett fazekassággal foglalkozott, amit Túron tanult ki. Ezért kapta a család a korsós Györffy nevet. Nagyapja szűrszabó lett. Édesapja viszont már megkísérelte a kiemelkedést a parasztiparos sorból, de a gimnáziumot nem fejezhette be. Átvette a szűrszabó műhelyt, azonban a haldokló mester-

ség nem biztosított gondtalan megélhetést. A sorsával elégedetlen emberhez a föld is hálátlan volt, a sikertelen gazdálkodás az anyagi romlás felé sodorta a családot. István fiát még beíratta a gimnáziumba, de első botlása után kivette onnan, és az alig 14 éves fiút paraszti munkára fogta. A kisújszállási határban bérelt kis tanyán kellett megismerkednie a tanya-világ életével, nyomorúságával. Egy hosszú telet töltött el a tanulni vágyó gyerek a tanyán, ahol a kalendáriumtól a török nyelv-könyvig mindent mohón olvasott, amit édesanyja az elemózsia közé rejtve eljuttatott hozzá. Időközben szülei elváltak, édesanyja

első dolga volt fiát ismét beíratni a gimnáziumba, amelynek felsőbb osztályait a késmárki evangélikus líceumban végezte minden szülői támogatás nélkül. A szünidőkben mint szuplikáns diák szinte a fél Magyarországot bejárta a Felvidéktől Fiuméig, a Dunántúltól az erdélyi Kárpátokig. Még Bukovinában, a csángó székely falvakban és a moldvai csángó magyarok között is megfordult. A karácsonyi, húsvéti vakációkban is gyalog tette meg az utat a Magas-Tátra alján fekvő város és otthona között. Nagy gyaloglásai sokrétű ismeretekkel gazdagították a fogékony diákot. Noha elsősorban botanizált és a földrajz

iránt érdeklődött, az egyes vidékek népének élete, kultúrája is megragadta figyelmét. A néprajzhoz való vonzódásáról tanúskodik, hogy már gimnazista korában belépett a Néprajzi Társaságba, és megrendelte az Ethnographiát. 1904-ben tette le Késmárkon az érettségi vizsgát. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári egyetemen kezdte meg természetrajz—földrajz szakon, ahol két szemesztert hallgatott. A Kolozsvárott töltött egy esztendő jelentősen hozzájárult néprajzi érdeklődésének megerősödéséhez. Az egyetemen rendszeresen látogatta Erdélyi Pál és Hermann Antal magántanárok néprajzi előadásait. Az Erdélyi Múzeum díj-

talán gyakornokaként pedig nemcsak a későbbi történeti-néprajzi munkáihoz olyannyira nélkülözhetetlen levéltári kutatás alapjait sajátította el, hanem ismeretséget kötött a múzeum történészeivel, akik ráébresztették a történeti források jelentőségére. Különösen Kelemen Lajos hatott rá, az ő ösztönzésére kezdte kutatni a karcagi, majd a túrkevei levéltárban a XVII–XVIII. századi kunsági összeírásokat. Ezek anyagát éveken át publikálta a Kelemen Lajos által szerkesztett Genealógiai Füzetekben.

1905 szeptemberétől a budapesti egyetemen folytatta tanulmányait. Amint Budapestre került,

azonnal felkereste a Néprajzi Múzeumban Bátky Zsigmondot, egykori karcagi tanárát. Bátky végigkalauzolta a múzeumi gyűjteményekben, miközben ámulattal és örömmel győződött meg volt tanítványa alapos tárgyismeretéről, néprajzi tájékozottságáról. Bátky javaslatára 1906 nyarán néprajzi gyűjtéssel bízták meg, majd 1906. szeptember 1-től kisegítő gyakornokként belépett a múzeum kötelekébe, amelytől csak harminc esztendő múlva vált meg. A természetrajz—földrajz szakos egyetemi hallgató ezáltal végleg elkötelezte magát a néprajzzal. Hogy tanulmányai és a néprajztudomány nem álltak szemben egymással, arról

számos példa mellett a hasonló szakképzettségű Bátky Zsigmond munkássága is tanúskodik.

Ezekben az években agitált a Nagykun Múzeum felállításáért szülővárosában, amely elsősorban a nemrég letűnt pusztai élet tárgyi világát volt hivatott megmen-teni. Lelkes hangú újságcikkei hatására a múzeumi gyűjtemény létrejött, és első kiállítása 1912-ben megnyílt. A múzeum sorsát a későbbi időkben is figyelemmel kísérte.

1907-ben tette le a középiskolai tanári alapvizsgát, 1909-ben a szakvizsgát, majd a következő tanévben gyakorló tanár a fasori evangélikus gimnáziumban. 1911-ben

szerezte meg a természetrajz—földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet. Még előbb, 1910 tavaszán a kolozsvári egyetemen doktori szigorlatot tett. A szigorlat fő tárgya a leíró földrajz volt, amiből Cholnokynál vizsgázott. Doktori értekezésül néprajzi tanulmányt: a *Nagykun tanya* című munkáját nyújtotta be. 1910. június 26-án avatták dicséretes eredménnyel bölcsészet-doktorrá.

Múzeumi tevékenysége 1909-től, szakvizsgájának letétele után vált intenzívebbé. Néprajzi múzeumi munkája mellett ez évtől miniszteri megbízás alapján kezelte a Keleti Kereskedelmi Akadémia Keleti Múzeumának anyagát, ami

lehetőséget nyújtott számára, hogy minden évben részt vegyen a Kereskedelmi Akadémia balkáni és törökországi tanulmányi kirándulásain. Többször is megfordult Konstantinápolyban, ahová még diákkorában Tőkés András gyermekkori jóbarátjával, későbbi sógorával együtt jutott el. A Kelet iránti érdeklődés diákkorától lan-
kadatlanul élt benne, amit valószínűleg a kunok eredetének kérdése táplált. Időközben megtanult törökül és románul. Erdélyi, Fekete-Körös völgyi, moldvai csángó gyűjtései után 1917-től másfél évet töltött Romániában. Mint katonai szolgálatra beosztott tudományos tisztviselőnek, módjá-

ban állt Románia megszállt részeit bejárnia. 1918 őszén Teleki Pál felszólítására csatlakozott a Lenárd-féle kisázsiai expedícióhoz. Ennek célja Kisázsia északnyugati partvidékének gazdaságföldrajzi és néprajzi tanulmányozása volt, amely egy későbbi magyar–török gazdasági kapcsolat alapjaihoz járult volna hozzá. Az angolok előretörése miatt azonban az expedíció félbeszakadt, résztvevői sok viszontagság közepette, 1919 elején jutottak haza. Kisázsiai gyűjtésének java részét településföldrajzi, építkezési és földművelési vizsgálatok tették ki, több mint félezer fényképfelvételt készített. Anyagának tetemes része azonban Kons-

tantinápolyban maradt. Csupán Észak-Bithynia néprajzi térképét és 150 fényképfelvételt tudott magával hozni. (Balkáni tapasztalatait a későbbi években számos ismeretterjesztő cikk formájában különböző folyóiratokban adta közre.)

Hazatérése után kinevezték a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek igazgató-őrévé. Nagy gondot fordított a muzeális anyag gyarapítására és a népművelő munka kiszélesítésére. Különösen a textil- és kerámiagyűjtemény fejlesztésére helyezett súlyt. Mindmáig ezek a leggazdagabb tárgyegyüttese a múzeumnak. A múzeum szűkös anyagi körülményei között erejét

nem kímélve maga rendezte be az opalográfiai és litográfiai házi-nyomdát. Így jelentette meg a széles közönségnek szóló, ízlésformáló *Népművészeti Füzeteket*. E munkában Bátky Zsigmond, a múzeum főigazgatója személyesen is részt vett. Számos elfoglaltsága közepette mindig szakított időt arra, hogy a múzeumhoz forduló kézimunka-pedagógusokat tanácsokkal, útmutatásokkal lássa el, segítse munkájukat és ezáltal is neveljen a hagyományok megbecsülésére.

Nemcsak múzeumi, hanem tudományos munkájának is szerves kiegészítője, nélkülözhetetlen élte-tő eleme volt a gyűjtés. Azon

kevesek közé tartozott, aki rengeteg utazott, szeretett és tudott is gyalogolni. A nyugati részekről eltekintve szinte az egész magyar földet bejárta, a Tiszántúlt pedig személyes tapasztalatból ismerte. Különösen fontosnak tartotta a tárggyűjtést, hiszen ő tudta a legjobban, hogy a Néprajzi Múzeum nagy gyűjteménye is csak szerény töredéke annak, ami a nép birtokában van. Ezért is igyekezett útjai során minél többet fényképezni és rajzolni. De nemcsak a tárgyak, jelenségek, hanem az emberek is érdekelték; vallotta, hogy az embereket is meg kell ismerni. A nép között sohasem hivatkozott igazi címekre, tanultságára, leg-

többször vándor fényképésznek adta ki magát. Így könnyebben megnyerte az egyszerű emberek bizalmát. Tudományos munkájának másik nagy és kimeríthetelen forrása a levéltár volt. Bámulatos szorgalommal gyűjtötte össze azt a tekintélyes történeti anyagot, amelyet legtöbb munkájában megszólaltatott. Hogy milyen mesterien értett az évszázados iratok száraz adatainak életre keltéséhez, a népi emlékezet megidézéséhez, arról legjobban az 1922-ben megjelent *Nagykunsági krónika* tanúskodik. A puszta ősi pásztoréletének csodálatosan szép magyarsággal megírt színes tablója több írónkat, köztük Móricz Zsigmondot is

megihlette. De az 1910-es Hont megyei gyűjtőútjának egyik epizódja is bekerült az irodalomba Móra Ferenc *A honti igricek* c. novellája révén.

A húszas évek végén kezdett behatóbban foglalkozni a magyar kertes településekkel, amelyek felfedezése az ő nevéhez fűződik. Később is minduntalan visszatért e problémához cikkeiben, egyetemi előadásaiban, sőt akadémiai székfoglalójában is. Hasonlóan kedves és kezdettől fogva kutatott területet jelentett számára a népviselet, amiben minden bizonnyal a családi örökség is közrejátszott. A cifraszűrről írt mintaszerű monográfiája ősei munkájának is

emléket állít, a tudományszak számára pedig alapvető jelentőségű kézikönyvet nyújtott át. A népi gazdálkodás kérdése is foglalkoztatta. Az 1928-ban megjelent *Takars és nyomtatás az Alföldön* c. terjedelmes tanulmánya az első alapos összefoglalás a népi földművelésről. Ezek a monografikus jellegű kutatásai és feldolgozásai — Bátky Zsigmond és Viski Károly tevékenységéhez hasonlóan — mintegy előtanulmányait, alapját képezték az 1930-as évek elején megvalósított nagyszabású néprajzi szintézisnek. A Magyarság Néprajza első két kötetében, amely az anyagi kultúra egészét felöleli, Györffy István a viselet

és a gazdálkodás (gyűjtögetés, vadászat, halászat, állattartás, földművelés, teherhordás, közlekedés, jármű) nagy fejezeteit írta meg. Érdeklődésének skálája azonban jóval tágabb, alig van az anyagi kultúrának olyan területe, amelyet kisebb-nagyobb írásaiban ne érintene.

Az egyetemi oktató munkát 1926-ban kezdte meg a Közgazdaságtudományi Kar Keleti Intézetében mint megbízott előadó. Teleki Pál felkérésére heti két órában tartott előadást a Balkán és a Közel-Kelet néprajzáról. 1929-ben a Közgazdaságtudományi Kar „Magyarország és a Közel-Kelet néprajza” tárgykörből egyetemi

magántanárrá képesítette. Még ez évben Domanovszky Sándor a Bölcsészettudományi Karon szorgalmazta személyével kapcsolatban a magyar néprajzi tanszék felállítását. Domanovszky rendkívül nagyra értékelte Györffy István munkásságát, amint egy helyütt írta, „mint historikust, engem munkáiban főképp a történeti gyökerek keresése ragadott meg”. Ő egyengette akadémikusságát is. Györffy Istvánt a Magyar Tudományos Akadémia 1932-ben választotta meg levelező tagjává. 1933-ban Domanovszky Sándor és Gombocz Zoltán javaslata alapján a Bölcsészettudományi Kar titkos szavazás során 31 szavazattal

egyhangúlag magántanárrá habilitálta, minden szokásos kötelezettség (magántanári colloquium és próbaelőadás) mellőzésével. Ezt az elismerést a következő évben a nyilvános rendes tanári kinevezés és a néprajzi tanszék felállítása követte. Györffy István 1934-ben tulajdonképpen csak formálisan vált meg a Néprajzi Múzeumtól, mert az egyetemi néprajzi gyakorlatait továbbra is a múzeumban tartotta meg. Erre a pedagógiai és szakmai szempontokon túl a tanszék szűkös körülményei (megfelelő helyiségek és felszerelés hiánya) is rákényszerítették. Kiszélesedő egyetemi oktatómunkája mellett mind több tudo-

mányos és tudományszervező munkát vállalt magára. A harmincas évek elején ő a legaktívabb részese a néprajztudomány nagy vállalkozásának, a négykötetes *Magyarság Néprajza* megvalósításának. Kimeríthetetlen energiával vett részt a hatalmas munka szervezésében és megírásában. 1935-ben választották meg a Néprajzi Társaság alelnökének, és ugyancsak ez évtől haláláig szerkesztője az *Ethnographiának*. Hamarosan a külföldi elismerések is jelentkeztek. 1936-ban a helsinki Finnugor Társaság, 1938-ban pedig az Észti Irodalmi Társaság választotta tagjai sorába.

Györffy István élete utolsó éveiben néprajzi érdeklődését más területek felé is kitágította. Egyre inkább foglalkoztatta nemzete sorsa, jövődője. Nemcsak írásaiban, hanem oktató és szervező munkájában is mind nagyobb helyet kapott a nemzet sorsáért felelősséget érző és vállaló tudós tenni akarása. Az egyetemen a nemzeti, népi kultúra megismertetésének érdekében tanszékét tevékeny intézetté fejlesztette. Korábbi szorgalmazásainak eredményeként 1938 őszén megalakult a Táj- és Népkutató Központ, amelynek irányítását örömmel végezte, noha erősen lekötötte az intézmény sokrétű munkája. Széles népismereté-

ből eredő gazdag tapasztalataival a legkülönbözőbb érdeklődésű szakembereknek tudott segíteni. Arra is szakított időt, hogy a Budapes-
ten tanuló erdélyi egyetemi hallga-
tók számára a néprajzi gyűjtőmun-
kát ismertető tanfolyamot szer-
vezzen. Szándékában állt a népi
jogszokások gyűjtésének újbóli
megindítása, a Franklin kiadóval
pedig egy néprajzi könyvsorozat
megjelentetése ügyében tárgyalt.

A Táj- és Népkutató Központot
néhány hónap múlva, bemutatko-
zó kiállítása miatt, jobboldali nyo-
másra betiltották. Györffy azon-
ban nem hagyta elveszni az intéz-
ményt, hanem azt — bár jóval
szűkebb keretek között — át-

mentette tanszékére. Mindinkább körülvette magát azokkal a parasztfiatalokkal, akikben az új értelmiséget vélte megtalálni. Munkás és paraszt barátaival, hallgatóival tartott kapcsolata, szervező munkája szoros összhangban állt azon nézeteivel, amelyeknek *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című könyvében adott megfogalmazást. 1939-ben bátor cselekvő programhirdetés volt ez a kiadvány, amely a néphagyományra épülő nemzeti művelődéssel kívánt gátat emelni az egyre fenyegetőbb német expanciónak.

1939 nyarán részt vett a falukutató diákok háromhetes nyári táborában. Itt vetette fel a már

régóta dédelgetett parasztkollégium megvalósításának gondolatát. Őszre szűkebb társaságot hívott össze ennek megbeszélésére. Október 5-én délután azonban hiába várták mesterüket és vezetőjüket a diákképviselők és tanítványok. Megdöbbenéssel hallották, hogy Györffy István professzor két nappal korábban agyvérzésben meghalt.

— És vajon mivel fejezhette volna ki a parasztifjúság méltóbban tanítómestere iránti háláját, mint hogy a megvalósult népi kollégiumot róla nevezte el, amely Györffy István nevét egész nemzettel megismertette.

GYÖRFFY TELEPÜLÉSTANA

Györffy Istvánt élete végéig elszakíthatatlan szálak fűzték szülőföldjéhez, a Nagykunsághoz. Olyan földön nevelkedett, olyan világ vette körül, amely a legjobb néprajzi iskola volt számára. Az élet nevelte etnográfussá, s ebben meghatározó, lendületet adó tényező a szülőföld volt. Tudományos munkásságának kibontakozása innen indult el, első publikációi (1906-tól) e földről merítik témájukat. Az sem véletlen, hogy első jelentősebb tanulmányai településtörténeti kérdésekkel foglal-

koznak, és későbbi kutatásaiban is ez a témakör középponti szerepet játszott. Adódott ez pedig elsődlegesen földrajzi iskolázottságából, valamint a szülőföldhöz való ragaszkodásából; abból az elemi kíváncsiságból, hogy korábban kik és hogyan lakták azt a tájat, amelyen született. A természettudós induktív kutató módszeével haladt megismerésének tárgyában, csak a megfogható konkrétumokat, tényeket becsülte. Tudósi alkatából is eredt, hogy tekintetét legelsőbb olyan területre vetette, ahol egyértelműen kimutathatóak a műveltségbeli sajátosságok és különbségek.

A *Nagykunság és környékének népies építkezése* című tanulmánya (1908), amelyet még egyetemi hallgató korában írt, nemcsak tartalmában, hanem interpretálásának módjában is újdonságnak számít a század eleji magyar néprajzkutatásban. A népességtörténet és földhasználat felől közelítette meg a települések szerkezeti sajátosságát, amelyet a hadak (nagycsaládok) szerinti megtelepedésből vezetett le. A nemzetiségi, hadas település rendjének feltárásával a településföldrajznak olyan alapvető problémájára tapintott azonnal, amelyre a nyugat-európai településkutatás csak a húszas—harmincas években talált rá. Részletesen szól

a település legfontosabb egységéről: a telekről, annak formáiról, a lakóházról, az építésmódról és nagy figyelmet fordít a tűzhelyre, mint a ház beosztásának meghatározójára. Leírásának, tárgybe-mutatásának újdonsága abból a „belső látásmódból” fakadt, amely révén élően és teljességében jelenítette meg anyagát. Olyan természetességgel írt a népi kultúráról, ahogyan csak az tud, aki abban nőtt fel. A közvetlen tapasztalat, az élmény, hogy „amit írt, azt átélte”, volt belső szemléletének forrása, amit a megismerés komplexitásának kiapadhatatlan igénye táplált.

Két év múlva *A nagykun tanya* című doktori értekezésében (1910) ismét alapvető fontosságú témát: a tanyakérdést fedezi fel a szaktudomány számára. E tanulmányában már mindaz a probléma benne van, ami azóta is kutatók sokaságát foglalkoztatja. Györffy szerint a tanyarendszer oka a városok nagy határa s a lakosság elszaporodása. A városok nagy határa a törökök pusztításainak következménye, amikor a sok apró község egy községbe futott össze, amely a lakosság után azok egykori határát is bekebelezte, vagy a hosszas használat révén szerzett rá jogcímet. De mindjárt felteszi a mindmáig megválaszolatlan kér-

dést, hogy vajon nem lett volna a török világ előtt is az Alföldön tanya? E kérdésre még csak eshetőséggént veti fel a nomád analógiát. Amint megállapítja, a tanya leg-egyszerűbb fajtája az ól. A nomád kun nép fedeles-falas építményt hozott magával keletről, ami nem más, mint az ól, szállás vagy tanya, a rá jellemző szabad tűzhellyel. A nagykun tanya sem egyéb, mint a határba kitelepített városi tüzelősól, ahol ez az építmény a határbeli életmód és szükségletek folytán tovább fejlődött és emberi lakássá bővült. Plasztikus képet nyújt a tanya életéről, formálódásáról is. Ma természetesnek és kézenfekvőnek tűnő fon-

tos megállapítása, hogy az óltanya függetlenül fejlődött a nagykun háztól.

A tanyakérdést Györffy később is többször elővette. Publikációinak időrendjében haladva jól nyomon követhetjük a nomád eredet-
hez való elhajlást, amelynek gondolati csírája a nagykunokról írott cikkében már felbukkan. 1914-ben egy irodalmias megfogalmazásban mindez még csupán hasonlatként jelentkezik: „A sok kis fehér tanya honfoglaló őseinkre emlékeztet, akiknek sátrai éppúgy voltak elszórva a végtelennek látszó pusztákon. Ma is úgy vándorol a magyar ember, mint hajdan. Korán tavasszal elhagyja

téli szállását, a falut, s nyári szállására, a tanyára költözik ki. Szentgyörgy nap táján fog a tavaszi szántáshoz, s ettől kezdve már nem sok dolga van a faluban. A magyar ember ugyanis inkább a jószágával gondol, mint magával s először a jószág számára épít födelet.” (*Az alföldi tanyák.* A Magyar Gazdaszövetség naptára az 1915. évre.) 1923-ban az alföldi tanyák életéről nyújtott tömör összefoglalásában azonban még azt olvashatjuk, hogy „A tanyarendszer nem valami régi intézmény. Száz év előtti térképeken még elvétve találunk tanyát. A törökvilág alatt és után megindult új városszerű település a tanyarend-

szert már méhében hordozta, világra pedig a vasút hozta.” Vagyis a többtermelés elősegítője, a gazdasági kényszer eredménye. A tanyarendszer és a belterjes gazdálkodás tehát ikertestvérek (Föld és Ember 1923). A mezőgazdaság racionalizálásából származtatott tanya eredetét néhány év múlva már közvetve a honfoglalás idejére vezeti vissza. A húszas évek közepén lehetünk tanúi annak, hogy az idézet irodalmias hasonlata miként terebélyesedik koncepcióvá. Ehhez pedig alapvető lökést legjelentősebb tudományos eredménye: a kétbeltelkes, kertes település felfedezése adott. Az alföldi kertes városok (Hajdú-

szoboszló, Hajdúböszörmény) településének beható archivális, történeti tanulmányozása során ragadta meg azt a jellegzetes alföldi települési szisztémát, amit az európai településformáktól teljesen idegennek, eltérőnek tartott. Ennek lényege, hogy a XVIII. században még sajátosan kör alakú települések központjában összezsúfoltan helyezkedtek el a lakóházak kerítetlen, apró telkeken, és ezt a magot gyűrűszerűen vette körül az állatok tartására szolgáló kertek övezete. Minden lakóportához tartozott egy jóval nagyobb kiterjedésű kert, a szükséges gazdasági épületekkel. A kertek többnyire kerítették voltak. A település sa-

játosságai még a sugarasan elhelyezkedő, tölcseírszerűen kisélesedő csordahajtó utak. E települési szisztéma eredetének többször változó magyarázatai között 1928-ban a Magyar Szemlében publikált két cikkében (*Az Alföld ősi magyar településmódja ; A tanyai telepedés kezdetei*) mutat rá a kétbéltekű településnek a nomád szállással való egyezésére. Amint írja, az ólaskert „nem más, mint a nomád téli szállásának lényeges alkotórésze, vagyis a karakirgizek aulja. A város zsúfolt középső része pedig nem egyéb, mint az egykori kislak, a lakósátrak tábora.” (Ez a rendkívül tetszetős analógia azonban meg-

alapozatlan, mert középkori bizonyítékaira a történeti kutatás nem bukkant rá, valamint a szálláskertes település Európában sokfelé, még német földön is megtalálható.)

Az állatok tartására szolgáló szálláskert legfontosabb és legkorábbi eredetű eleme az ól, éppen olyan *tüzelősol*, mint amelyet a tanyákon láthattunk. A tanya tehát szoros kapcsolatban áll a kertes településsel. Ez lesz a kulcsa azon összefüggés felismerésének, amely Györffy nagyszabású koncepciójának alapjául szolgál. Egy évtized múlva elvégzett impozáns méretű összegezését (*A magyar tanya. Földrajzi Közlemények*

1937) erről az alapról indítja el:
„A tanya tehát főleg abban különbözik minden más európai magányos településtől, hogy nem önálló telep, hanem függeléke egy népes, csoportos földművestelepnek, a parasztvárosnak.” A nomád téli szállás ősi formájának rekonstruálása, az alföldi állattartás rendjének és a kertes települések eredetének számbavétele után jut el a tanyás település jellemzőihez, és mindezek kapcsolatából summázza, hogy „A magyar tanyarendszer egy nomád állattartáson alapuló és felépülő mezőgazdasági rendszernek zökkenés, külső beavatkozás nélküli természetes kialakulása”. (A mai kutatás a ta-

nyák létrejöttét az alföldi mezővárosok középkori paraszti prédiumbérleteivel magyarázza, amelynek későbbi fejlődésében egyéb okok is hatottak.)

A Györffy által felvetett tanya-kérdés már saját korában inspirálóan hatott a történeti és néprajzi kutatásokra, amint azt Szabó Istvánnak a debreceni tanyákról (1929), Szabó Kálmánnak pedig Kecskemétről (1936) közölt írásai jelzik. Ezeknek a munkáknak eredményei feltétlenül kételyt támaszthattak volna benne a nomád koncepció helyességéről. Hogy mégsem találkozunk ennek nyomával, arra Barabás Jenő adott magyarázatot, amelyet a tudo-

mánytörténeti értékelésnek feltétlenül figyelembe kell venni. Eszerint Györffynél a *nomád* szó széles értelemben használatos, nem asszociálódik a pásztorkodáshoz, hanem ellentétpárja a helyhez erősebben kötött gazdálkodásnak, életmódnak, amelyben a mozgékony-ság, a helyi kötetlenség dominál. Feltehetően ő elsősorban egy elvet akart bizonyítani, ami szervesen kapcsolódott volna kora néprajzi kutatásának fő törekvéseihez. Vég-ső soron talán nála a nomadizmus kérdése karakterológiai probléma: a településben és a gazdálkodásban kimutatható nagymérvű mozgékony-ság még akkor is történeti hagyományunk lehet, ha egyes

konkrét megnyilvánulásai a középkor végén vagy az újkor folyamán jönnek létre. Ezzel az értelmezési lehetőséggel a tanyák kapcsán minden esetben számolni kell. Györffy annyira hisz azonban ebben a karakterológiai adottságban, hogy kielégítő kritikai analízis nélkül genetikai elemzéseinek pillérévé avatja. A kordivattól annyiban tért el, hogy sohasem a szellemtörténet síkján közelített a kérdéshez, hanem mindig materialista alapokon maradt. Tanulságul Barabás Jenő még rámutat: „Ha a hagyomány fogalmát nem kezelénk kicsit misztikusan, hanem apró összetevőire bontanánk fel, akkor ennek szerepe is megfog-

hatóbbá válna, idegenkedésünk a fogalomtól csökkenne, s Györffy több feltételezését reálisabb mederben lehetne tovább vinni.” Feltétlenül megszívlelendő tanács ez a Györffy munkásságának gazdag tárházából sáfarkodó szaktudományunknak! A terminológia-használaton túl a harmincas években kitágított nomád koncepcióját azonban sokkal inkább egy határozott művelődéspolitikai irányultságnak, mint a kordivattól befolyásolt tudományos eltévelyedésnek kell látnunk. Ennek megokolására azonban csak rendkívül sokrétű életműve egészének áttekintése után térhetünk ki.

Györffynek a tanyaproblémához fűződő korszakos felismerése szorosan összefonódik gazdálkodáskutatásának eredményeivel, aminek az a summája, hogy a tanyás település és a nyomásos háttérhasználati forma, a fordulókényszer kizárja egymást. 1923-ban megjelent cikkéből (*Az alföldi tanyák*) meggyőzően mutatja ki Barabás Jenő, hogy ahol tanyatelepülés volt, ott nem lehetett nyomáskényszer, tehát valami más földhasználati rendszernek kellett lennie. Erre — történeti vetületben — a „szállásos rendszert” valószínűsíti, amelynek előzményei II. Ulászló törvényei nyomán a török előtti időkből látszanak

fölsejleni. — És már csak a terminológia értelmezésén múlik, hogy Györffy intuíciói mennyire fognak egybeesni a földhasználat jogi és gazdasági rendjét alaposabban és differenciáltabban feltáró agrártörténeti kutatások eredményeivel. Ahogyan egyetemi előadásaiban ezt erősen egyszerűsített formában megfogalmazta: „Az a tény, hogy az alföldi magyarnak nincs meghatározott vetésforgója, és hogy nem szokott ugarolni, a nomád földközösségi rendszerből folyik.”

De térjünk vissza település kutatásának tárgyiasabb vonulatához. Már érintőlegesen szóba kerültek az alföldi kertes városok-

ról, a hajdúvárosokról írott munkái: *Hajdúszoboszló települése*, *Hajdúböszörmény települése*. Levéltári kutatásra épített mindkét tanulmánya 1926-ban látott napvilágot. A hajdúvárosok XVII. századi településformájának történeti elemzését mesterien fonta össze a néptörténeti és gazdálkodástörténeti vizsgálódással. A magyar eredetű katonáskodó hajdúkat erdélyi fejedelmeink városokba telepítették le, és nagy határt hasítottak ki számunkra. Amint megállapította, a hajdúvárosok alapvetően védelmi helyek voltak, és a magyar vár mintájára alakították ki településképeiket, nevük ekkor *kerített város*. Mindannyi

hármás erősségből állt: a város-
mag a piactéren álló templomerőd,
melyet szorosan vett körül a csak
lakóházakkal rendelkező, árokkal
és fallal kerített belváros. A zsúfolt,
koncentrált telephelyet pedig a
huszárvárnak, külső várnak meg-
felelő kertség övezte. „A hajdúk
azonban nemcsak lovaikat tartot-
ták itt, hanem egész állatállomá-
nyuk ide központosult, és itt folyt
a mezőgazdasági munkák java
része is. Ugyancsak itt voltak az
ólak, aklok s itt lakott a cselédség
a jószággal. A jószágot nyáron
innen hajtották a legelőre s télen
itt telelt aklokban szilaj módra a
szabad ég alatt vagy pedig istálló-
ban jászlon. Böszörményben a

kertséget is árok övezte, mely a magyar vár latorkertjének felelt meg. Ez az árok párhuzamos volt a belső vár árkával, s mivel a belváros megközelítőleg kerek volt, a kertség is kerek.” Ezeknek a mesterségesen létesített védelmi helyeknek mintájára alakult meg részint még a török világban, részint később az alföldi gazdavárosok jó része, sőt a meglevő, régi alföldi városok is ezeket utánozva rendezkedtek be a védelemre. Amíg a földközösség meg nem szűnt, e kertes városok változatlanul őrizték a török világban kialakult formájukat. A szántóföldek örök tulajdonba bocsátása után azonban a városok belterüle-

tén levő ólas- és szérűskertekről a jószágtartás és teleltetés, valamint a mezőgazdasági munka járulékaik nagyrészt a határbeli tanyákra kerültek. Amint a kertség elvesztette eredeti rendeltetését, a zsúfolt óvárosból kitóduló lakosság ide építkezett, minek eredményeként a lakott városrész rendkívül szétterült, és kialakult a nagybeltelkű, falukülsejű, alföldi gadváros. E fejlődési folyamat végigvezetése tehát a tanyakialakulásra is magyarázatot hozott. (Ezt az összefüggést — általános szisztemaként — a későbbi településnéprajzi kutatások azonban nem erősítik meg.) A kétbeltelkes településforma eredeztetésében Győr-

ffy nézete többször változott, amint a tanyával kapcsolatban erről már szó esett. Azonban a genetikai vonatkozásnál sokkal lényegesebb maga a felfedezés és a karakterisztikus életformakeret utánozhatatlan teljességű megjelenítése. De eredeztetését sem vethetjük el teljesen mindaddig, amíg mást nem tudunk a helyébe állítani. Ennek pedig immáron 50 éve . . .

A hajdúvárosok vizsgálatából nyert kertes településformát később a hegyvidéki területekre jellemző szalagtelkes beltelektípussal állítja szembe, és a gazdálkodással szoros összefüggésben formálja meg a *kertes* és a *csűrös település* fogalmát. „Beltelekformáink két

fő típusa tehát az alföldi, egykor állattartó táblatelek s a domb- és hegyvidéki földművelő szalagtelek. Átmenetek és változatok bőven vannak.” Utal ezek összefüggéseinek és rendszerezésének fontosságára (*Telekformáink. Földrajzi Közlemények* 1935).

Az eddig vizsgált problémakör-
től távolabb esik Györffy településkutatásának egy másik jelentős csoportja: a dél-bihari, Fekete-Körös völgyi vizsgálatainak füzére. Ezt a kutatását még az 1910-es években végezte, és publikációinak sora egy nagyszabású monográfikus feldolgozást sejtet, amit azonban a háború megakasztott. Tálasi István tömör értékelése

szerint „ezek a tanulmányok az Alföld és Erdély irányába ható népmozgalmakat magyarázzák erősen néptörténeti háttérrel, fejtegetik a nemzetiségi együttélés kérdéseit, miközben településföldrajzi és építkezési fölényű anyagi kultúrárt is bemutatnak. A hatalmas történeti és személyes terepismeret ötvözése a fiatal Györffy István nagyszabású teljesítménye s irányadó volt társtudományainkra is”.

Györffy előtt etnográfus még egyáltalán nem járt Dél-Biharban. Ezért is törekszik megragadni minden sajátosságot, hogy minél teljesebb képet rajzolhasson e vidék kultúrájáról. Néptörténeti irá-

nyultságú első publikációjában (*A fekete-körös völgyi magyarság [Településföldrajzi tanulmány]*. Földrajzi Közlemények 1913.) hatalmas levéltári forrásanyagon keresztül mutatja ki, hogy az ott lakók nem erdélyi eredetűek, hanem az Erdélyt az Alföld felől benépesítő magyarok leszármazottai. Széles vetületű néptörténeti elemzésében — a maga korában egyedülálló módon — teljes értékű forrásként használja a terület földrajzi neveit, a családneveket és a dialektológia eredményeit. Településkutatásait állandóan kísérő történeti látásmódja e munkájában érte el tetőpontját. Amint Kósa László elemzése rávilágít: „Györffy későbbi

munkásságában sem találkozunk többé hasonló szintetikus néptörténeti vizsgálattal. Vizsgálódását két tudományos vonulat is ősenek vallhatja. A néprajzban az etnikai vonatkozásokra és különbözőségekre figyelő településtörténet, a történettudományokban a népiségtörténetnek nevezett irány. Az előbbi törekvéseiben a komplex történeti, az utóbbiban a néprajzi szempontok halványodtak el.”

A szaktudomány keretein túlható módszertani eredmények mellett e terület vizsgálatának volt még egy fontos kihatása a geográfus képzettségű és erősen történeti beállítottságú fiatal Györffy szemléletmódjára. Mégpedig a

hegyvidék és a síkság kulturális különbözősége, ami azután meghozta a néprajzi jelenségek megragadásában érvényesülő differenciáltabb látásmódot, amely e munkáit a későbbi, legjobb elemzéseinek szintjére emelte.

Györffy településkutatásait még hosszasan lehetne tárgyalni, hiszen csaknem minden gazdálkodástörténeti, de különösen néprajztörténeti munkájában, etnikumvizsgálatainak sorában a településformákat is alaposan szemügyre vette. Már kezdettől jellemző rá, hogy rendkívül nagy anyagot tud átfogni, mégpedig olyan módon, hogy a népi kultúrát a maga természetes egységében szemléli és ke-

zeli. Ebből a maga korában egyéni és szokatlan hozzáállásból, szemléletmódból táplálkozik településvizsgálatának sajátos módszere, egyes elemeiben már érintett komplexitása. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha ebben képzettsége (geográfusi, levéltárosi, történelmi) helyett a szülőföldet és azt a népi kultúrát tartjuk meghatározónak, amibe beleszületett és amiben nevelődött. Hiszen egyértelműen ez volt forrása annak a belső látásmódnak, problémaérzékenységnek, amely őt szaktudományunk meghatározó egyéniségévé avatta. Arra tanított, hogy a táj és annak fizikai földrajzi adottságai, klimatikus viszonyai,

valamint a történelem, ami az adott tájhoz fűződik, együttesen segítik megérteni a jelenben a múltat, vagyis a népélet folyamatos alakulását. Ennek a komplexitásnak jegyében fonódott össze a településekre irányuló vizsgálatokban a településföldrajz, a településtörténet, a néptörténet és kultúrakutatás, a megtelepült ember tevékenységének nyomon követése. A településre irányuló komplex igényű kutatást egyik egyetemi előadásában egyszerűen *településtannak* nevezte és a következőképpen emlékezett meg róla: „Mivel a település két legfontosabb tényezője a föld és az ember, a településtani problémák leg-

nagyobb része az emberföldrajz körébe tartozik.” Ez a besorolás magán viseli Györffy földrajzi iskolázottságának hatását és egyben a magyar emberföldrajzi kutatók kibontakozásának jelentőségéről tanúskodik. Ugyanis a húszas években az emberföldrajz és a néprajz szoros kapcsolatba került egymással, amit a Föld és Ember c. folyóirat megjelenítése (1921-től) tovább erősített. Györffy egyik vezető munkatársa volt ennek a folyóiratnak, és számos jelentős települési cikket publikálta benne. Településvizsgálatainak módszerét is megvilágítja egy másik megjegyzése: „Ahhoz, hogy egy magyar falu településformáját

megértsük, a birtoklástörténetnek, a gazdaságtörténetnek és az ősfoglalkozásoknak ismerete is szükséges.”

Györffy látásmódjának komplexitása természetesen nemcsak településtanára, hanem egész életművére, munkásságának minden ágára jellemző.

A SZILAJ PÁSZTOROK

Györffy István legkedvesebb témája a pásztorélet, az állattartás. Talán azért, mert ez tette lehetővé szülőföldje, a Nagykunság történeti arculatának legkarakterisztikusabb megjelenítését, talán azért, mert gyermekkorában erről halott legtöbbet. Amint Bellon Tibor megfogalmazta: „Az emberek emlékezetében elevenen élt még a csak néhány éve, évtizede megszűnt rét világa; a szilaj ménesek és gulyák, a juhnyájak képe, a pásztorok és rétes emberek élete. Szívesen és színesen emlékeznek vissza

erre a múltra, amelyik félig még a maguk élete is volt. Emlékeznek a forró, aszályos nyarakra, a csontrepsző téli fagyokra, a táj nevezetes embereire és tetteikre. Az alföldi, a kunsági táj ezernyi apró rezdülése, történése betöltötte a létüket, a saját életük volt. Elmondogatták őszi estéken a tanításkor vagy lassú ritmusú munka mellett a pitarólak szalmatűzénél. Még minden erről a gazdag, sokszínű múltból beszélt, a fogékony gyerekeknek csak figyelnie kellett.”

Első pásztorkodási írásai arról árulkodnak, hogy vizsgálatát beható levéltári kutatás alapozta meg. 1909-től éveken át rendszeresen je-

lentkezett állattartási szócikkeivel a Magyar Nyelvőrben. Adatait a nagykunsági városok levéltáráiból merítette. Pl. gazdag terminológiai csokrot gyűjtött a lovak színéről és tulajdonságairól (*Az alföldi ló*, 1909), az állathívogatókról, a szarvasmarhák megjelöléséről, a tolvajnyelvből, valamint a pásztorélet különböző területéről (*Nyelvtörténeti adatok*, 1915). Szógyűjtéseinek különös jelentőséget az kölcsönöz, hogy részben még Herman Ottó nagy munkájának (*A magyar pásztorok nyelvkincse*. Bp., 1914) megjelenése előtt láttak napvilágot. Levéltári adatokkal igazítja helyre Herman Ottó elhamarkodott szómagyarázatát az

egyik alföldi pásztorépitményről: a szárnyékról, kosárról (*A nyék*, 1924). Ugyancsak e történeti források révén világítja meg a „*Kivevődött a jegyiből*” szólás tartalmát, amely a lábas jószágra ütött tulajdonjegy eltüntetésének vagy megváltoztatásának praktikáira vonatkozott (1917).

Terjedelmes levéltári kutatásai mellett természetesen a még eleven emlékezet faggatásáról sem feledkezett meg. Gazdag anyagot gyűjtött az idős pásztozemberektől. Jobbára erre a forrásra támaszkodik *Az alföldi pásztorélet* c. korai népszerűsítő cikke (1913), amelyet több hasonló színes írása követ (*A pusztuló pásztorélet*, 1914;

A régi alföldi pásztorélet, 1920;
A szilaj pásztorok, 1923, 1928).
E témában és műfajban tudott igazán feloldódni, hogy lenyűgöző olvasmánnyá formálja széles néprajzi és mély történeti ismeretanyagát. Különös képességei között kell számon tartani azt a rendkívüli megjelenítő erejét, amivel a letűnt alföldi pásztoréletet a maga élő teljességében tárja olvasója elé. Méltán keltett feltűnést az 1922-ben megjelent *Nagykunsági krónikája*, „melyet részint régi írásokból, részint szájhagyomány alapján szerkesztett egybe”, amint az alcím jelzi. Ízesen szép magyarsággal kelti életre a hajdani szilaj pásztorok, a pákászó rétes emberek

alakját, idézi meg különös életüket, sajátos világukat. Néprajzi irodalmunkban mindmáig egyedülálló tudománynépszerűsítő munka. Gunda Béla emlékezik meg arról, hogy amikor Richard Thurnwald 1937-ben a Néprajzi Múzeumban jellegzetes magyar néprajzi munkák iránt érdeklődött, Beöthy Leó társadalomszervezeti, Herman Ottó halászati munkája mellett a *Nagykunsági krónika* volt az, amely lekötötte a figyelmét. Továbbá említést tesz arról, hogy Györffynek ez a könyve Móricz Zsigmondra is hatást gyakorolt. *A nagy fejedelem* c. regényében van egy fejezet, amely arról szól, hogy a Bethlen

Gábornak katonákat kereső Simonyi György kíséretével belevész a Nagysárrét mocsárvilágába. A szittyók, kákák között elvergődnek egy pásztortanyára és megismerkednek a szilaj pásztorokkal, dalukkal, viseletükkel, étkezésükkel, magatartásukkal. Simonyi beszélgetése a számadóval a néprajzi adatok sokaságát örökíti meg. A trilógiának ezt a fejezetét Móricz is sokra becsülte, mert Györffynek küldött példányában a következőket írta: „Györffy Pistának a legszebb jelenetért Móricz Zs.”

A *Nagykunsági krónika* recenzióinak nagy száma és három kiadása jelzi a könyv sikerét. A tudományos életben is pozitív visszahan-

got váltott ki. Érdemes idézni a történész Domanovszky Sándor véleményét: „A Nagykunsági krónika a történeti néprajznak pompás terméke. Györffy szűkebb hazájából kiindulva arra törekedett, hogy a gyermekkora óta jól ismert — most már kiveszőben levő — életszokásokat a múltba is visszakísérje. Komoly levéltári kutatásokat végzett, hogy fölkutassa azokat az írott emlékeket, amelyek a népszokás és népelet régi állapotára fényt derítenek. Néhány régi írás, amelyet a historikus talán mint jelentéktelent vetett volna félre, alkalmat adott egész jellemző fejezetek megírására (A lőzerhalmi eset, A futás stb.). Legkivá-

lőbb része azonban a Szilaj pásztorok című fejezet. A szilaj vagy rideg pásztorkodásnak ez a mesteri képe a régi magyar állattenyésztést állítja elénk az eleven élet gazdag színeiben.”

Ezt a legsikerültebb fejezetet 1928-ban önállóan is megjelentette Benyovszky István félszáz rajzával illusztrálva, amely rövid időn belül még további két kiadást ért meg (1939, 1944). A címként használt népnyelvi terminológiát Györffy olyannyira kedvelte, hogy néhány folyóiratban is *A szilaj pásztorok* cím alatt közölt kisebb részleteket, szövegváltozatokat (A Falu 1923, 1928; Debreceni Szemle 1928). E népszerűsítő írásának

többszöri megjelenése és több helyen való publikálása óhatatlanul közrejátszott abban, hogy a szilaj pásztorok fogalma, képzete szorosan a nevéhez tapadt. (Meglehetősen elősegíthette ezt az önálló második kiadásban Máthé Andrásnak Az öreg számadó Györffy István című, romantizáló előszava is.)

Levéltári forrásokból merítő pásztorkodási feldolgozásaival, adatközléseivel a 30-as években is találkozunk. Túrkeve legrégebbi (1730-as) jegyzőkönyvéből változatos anyagot hoz napvilágra pl. a jószág bőrével való elszámolásról, a vad és a szelíd ménesről, a különböző pásztorcsoportok el-

nevezéséről, bérezéséről (*Adalékok a Nagyikunság régi pásztoréletéhez*, 1931), a juhok őszi széthányása után tartott *juhtorokról*, pásztorlakodalmakról. Kuriózumszámba menő értékes kultúrtörténeti adatokat talált a régi feljegyzésekben pl. a ló- és szamárhúsevésről (1936), a pásztorok jellegzetes öltözkéről: a kacagányról, hátibőrről (1912). Ezeket a kisebb írásait többnyire az Ethnographiában közölte.

Az eddig számba vett nagyszámú pásztorlakodási írás kivétel nélkül az Alföldhöz, azon belül is a Nagyikunsághoz kötődik. Györffy pásztorlakodás-kutatásának Alföldcentrikusságára az ad magyaráza-

tot, hogy a kunok által űzött alföldi szilaj állattartást önálló típusnak tekintette, amelynek számos relikuma a legrégebbi forma rekonstruálására nyitott lehetőséget. Ennek felismerése, de Herman Ottó kutatásainak hatása is ösztönözte a német nyelven megjelent pásztorépítkezési tanulmányának elkészítésére (*Das Bauwesen der Hirten im ungarischen Tiefland*. Debrecen, 1927). Ebben a nagyszabású munkában az alföldi pásztorkodás építményeinek gazdag változatait kitűnően rendszerezve veszi számba. A különböző épülettípusokat a jószág számára emelt építmények és a pásztorhajlékok szerint csoportosítja,

szem előtt tartva a funkcionális és fejlődéstörténeti sort. Anyagának impozáns méretéről a 152 objektumot dokumentáló illusztráció önmagában tanúskodik. Ezek az építmények meggyőzően bizonyítják az alföldi pásztorkodás mint típus létezését és eltéréseit a Kárpát-medence állattartási rendszereitől. Györffynek a Nagykunság felé fordított tartós figyelmére ad magyarázatot e munkában kifejtett azon véleménye, mely szerint, ahol az Alföldön ázsiai jellegű pásztorkodást találunk, abban elsősorban nem az ősi magyarság, hanem a később beköltözött török-tatár eredetű kun nép relikviáit kell keresnünk, mert ahol a pásztor-

élet ma is virágzik, csaknem mindenütt a kun nép elmagyarosodott utódai élnek. Pásztorépítkezésük pedig egyaránt eltér a dunántúltól, felvidékitől és erdélyitől, viszont párhuzamot mutat az oroszországi török-tatár pásztorélettel.

Györffy pásztorépítkezési könyvének rendkívül nagy értéket kölcsönöz az a tény, hogy olyan anyagot mentett meg a feledéstől, amelyet ma már egyáltalán nem lehetne nélküle rekonstruálni, ugyanis a szilaj pásztorkodás megszűnésével a hagyományos nádfalazatú épületek is teljesen eltűntek a pusztákról. Könyvének jelentőségét tovább növeli egyedülállósága, Paládi-Kovács Attila szavai-

val: „Népi állattartásunk kutatásában sem előtte, sem utána nem született hasonló értékű, rendszerességű tárgymonográfia. Mint ahogy hasonló máig sem jelent meg sem a szomszéd népektől, sem a távolabbi európai és ázsiai területekről. Pedig az ilyen leíró — tipizáló — rendszerező korpuszok nélkül az összehasonlító tárgyi néprajz egy lépést sem tehet ebben a témában.”

A pásztorépületekhez tematikusan kapcsolódik az ugyancsak német nyelven megjelent tömör értékelése az alföldi rideg pásztorkodásról (*Die extensive ungarische Viehhaltung*), amely az Ungarische Jahrbücher 1938-ban Viski Károly

által gondozott önálló néprajzi kötetében látott napvilágot. Ez a tanulmány mindmáig útmutató összefoglalása az alföldi magyar pásztoréletnek. Szemléletesen veszi számba a szilaj pásztorkodás különböző formáit, áttekinti a pásztorok életmódját, szól az ősi magyar állatfajokról, a pusztai tárgyi emlékeiről, valamint a hagyományos állattartásban nagy szerepet játszó alföldi kertes városokról. Vizsgálatának középpontjában az életmód, a tárgy és ember közötti viszony tág teret kapott, azonban az analógiák, kulturális kapcsolatok keresésére nem helyezett súlyt.

Összegezõ, rendszerezõ feldolgozásai szoros kapcsolatban állnak a Magyarság Néprajza *Állattartás* c. fejezetével. Györffy a nagyszabású szintézist saját kutatásainak terjedelmes anyagára támaszkodva, az alföldi és európai vonások szembeállításával végezte el. Megteremtette a hatalmas témakör tematikus osztályozását, kialakította a magyar állattartás típusrendjét. Herman Ottó nyomán körülhatárolta a *szilaj*, *félszilaj* és *kezes tartás* alaptípusait és azok regionális kötődését. A legeltetõ gazdálkodás mellett kellõ figyelmet szentelt a takarmányozás kérdéseinek, az istálló tartásnak, valamint a haszonvétel különbö-

ző formáinak. Történetiségében igyekezett megragadni az egyes tájfajtákat, amelyek jellemzői az alföldi szilaj pásztorkodással fónódnak össze. Megállapítja, hogy a nomád rendszerű állattenyésztés pusztulásának egyik fő oka a rideg tartásra alkalmas magyar tájfajták pusztulása, illetőleg a mai célok-
nak jobban megfelelő idegen tájfajták betelepítése. Az alföldi pásztorkodásban kimutatja azokat a törökös vonásokat, amelyek fenn-
tartásában a kunok nagy szerepet játszottak és amelynek kapcsolatait Kelet-Európában és Nyugat-
Ázsiában kell keresni. Ezt a hagyományos állattartási típust tekinti ősinek, és ebből következően rögz-

zíti, hogy a szénagazdálkodás egészét és az istállózó tartást a honfoglaló magyarok a szlávoktól vették át. (A legutóbbi kutatások ettől eltérő eredményre jutottak, amint azt Paládi-Kovács Attila a magyarság széna- és takarmánygazdálkodásáról megjelent monográfiája tükrözi. Györffy pásztorkodási osztályozását sem tekinthetjük lezártnak, a közép-európai pásztorkodási eredményekkel összhangban szükséges azt átformálni, differenciálni.)

Az alföldi állattartás múltjának nyomozásával, ázsiai jellegének előtérbe helyezésével Györffy tovább vitte Herman Ottó törekvéseit, aki a magyar pusztákon a

nomád hagyatékot kutatta. Ezen a nyomon haladtak kortársai is, pl. Madarassy László a kiskunsági, Ecsedi István a hortobágyi kutatásaiban. Györffynek az alföldi állattartásban érvényesülő nomád koncepciója szorosan összefonódik településvizsgálataival. A két témakör érintkezési pontját a nagymérvű állattartásra berendezkedett kertes városok jelentették. A települési forma és a pásztorkodás jellege közötti kapcsolatot hangsúlyozza már a címében is egy kisebb közleménye (*Nomád település és szilaj pásztorkodás a székelyeknél*. Ethnographia 1937). Orbán Balázs munkájából kiemelt adatai a székelyek ideiglenes havasi szállá-

sairól, esztenáiról azonban sokkal inkább az Alpwirtschafthoz sorolhatóak, mint a hagyományos alföldi magyar pásztorkodáshoz. Ezzel az utánközléssel viszont felhívta a figyelmet a magyar pásztorkodás magashegyi formáira. Az erdélyi magyar pásztorélet iránti érdeklődéséről ad hírt a *Juhtartás és tejgazdaság Kalotaszegen* (1934) című, rövidsége ellenére is tartalmas leíró tanulmánya.

Györffy jelentékenyebb állattartási vizsgálódást még a matyók-nál végzett, aminek eredményét két tanulmányban is közreadta (*A matyókról*. 1929; *A matyók mezőgazdasága*. 1934). Helyszíni gyűjtései kiterjedtek a matyók

Tisza-menti bérelt pusztáira, a szilaj pásztorkodás emlékeire, a Tisza-parti rétek szénagazdálkodására, az ottani állattartó szállásokra, a juhtartás hagyományos eljárásaira, a falu körüli pásztor-szállásokra. Az idős emberek emlékezetéből merített adatait ma már alapos levéltári kutatások sem tudnák pótolni.

Az állattartás vizsgálatában mindig hangsúlyt helyezett a tájfajtákra, amit a pásztorélettel legszorosabban összefüggő tényezőnek tekintett. Történeti kutatásaiban nagy aggodalommal követte azt a gyökeres változást, amely a pásztorkodás, állattartás jellegének átalakulásával az ősi magyar tájfajtákat

teljes kihálásra ítélte. Programhirdető tanulmányában (*A néphagyomány és a nemzeti művelődés.* Bp., 1939) keserűen veszi számba ősi állatfajtáinkat, amelyek a XIX. században áldozatul estek a meggondolatlan változtatásnak, divatnak. Amint írja pl. a mangalica kedvéért kipusztítottuk a bakonyi és szalontai disznót, amely nem ismerte a sertésvészt. Később változott a tenyésztés célja, a hússertésre lett szükség, ezért meg kellett honosítani az angol hússertést, ezt azonban állandóan tizedeli a betegség. A XVIII. század végén behozott merinói juhért pedig a századfordulóra csaknem teljesen kiirtottuk a rackát. Most

viszont a subának való rackabőrt Romániából kell hozatnunk. A kontinentális klímához nagyszerűen hozzáedződött ridegmarha a tuberkulózist nem ismerte. Ha 30—40 évvel ezelőtt tejhozamra tenyésztettük volna ki a magyar marhát, ma nem kellene drága pénzen betelepíteni az idegen marhát, mely több tejet ad ugyan, de hígabbat. Még tovább sorolja ezeket a példákat, amelyek a népi hagyomány nem ismeréséről, a magunk értékeinek lebecsüléséről tanúskodnak.

Hogy Györffy mennyire a lelken viselte a magyar tájfajta megmentésének ügyét, azt számos írásán és lankadatlan agitációján túl személyes példaadása is mutatja.

Amikor a Hortobágyon felfedezte az utolsó tisztavérű fekete csavaros-szarvú rackanyáját, mind a 120 darabot megvásárolta, és áldozatot nem kímélve gondoskodott róluk, nagy reményeket fűzve tenyésztésükhöz. Györffy Lajos emlékezik meg arról, hogy Túrkeve tanácsa adott helyet a nyájnak az ecsegi legelőn, amelynek évszázados mozdulatlanságába új színfolt vegyült a villogó szemű, harcias külsejű magyar juhok fekete nyájával. Telelőkarámjuk pedig az őszi rideg állattartás emlékét idézte. (Györffy István hirtelen halála után a nyáj visszakerült Debrecen környékére, ahol a háború alatt elpusztult.)

Ezt a példát azonban semmiképpen sem tulajdoníthatjuk a szilaj pásztorok letűnt világa utáni nosztalgiának, hanem sokkal inkább a nemzeti értékek megmentését szolgáló türelmetlen tenni akarásnak, amely személyiségének olyannyira jellemző vonása volt.

TAKARÁS ÉS NYOMTATÁS AZ ALFÖLDÖN

A magyar népi gazdálkodás terén Györffy István az állattartáson kívül behatóbban még a földműveléssel foglalkozott. A levéltári forrásokból táplálkozó rövid közleményeinek többsége az alföldi, kunsági határhasználat kérdése köré csoportosul. Figyelemre méltó adatokat nyújt a Föld és Ember c. folyóiratban a karcagi határ kunhalmairól, a kis- és nagykunsági határjelekről (1921, 1922). XVIII—XIX. századi szabályrendeletek és jegyzőkönyvek szövegeiből pedig Belényes és Túrkeve

egykori földhasználatára utaló adatokat hámozott ki. Jelentős gazdálkodási (állattartási és földművelési) adatokat tartalmaznak az alföldi kertes városokról írott munkái is.

Tulajdonképpen földművelési tanulmánya: *Takarás és nyomtatás az Alföldön* (Néprajzi Értesítő 1928) Györffy saját megfigyeléseire, valamint a múlt század közepéig visszaemlékező idős paraszt emberek közléseire támaszkodik. Adatgyűjtése a Nagyalföld területén kívül borsodi és szabolcsi helységekre terjed ki. A tanulmány elsődleges célkitűzése — a pásztorkodási vizsgálatához hasonlóan — az alföldi földművelés

jellemzőinek meghatározása. A címben szereplő két fontos földművelési munkaszakasz: az aratás és a szemnyerés mutat legszembe-tűnőbb eltérést a hegyvidéki gazdálkodástól. Alföldi sajátosságként állapítja meg a búzatermelés elsődlegességét, a kasza kizárólagos használatát, amelyhez az aratás értelmű *takarás* terminológia és a rendrevágás technikája kapcsolódik. Ezzel szemben az aratósarló használatát és az *aratás* elnevezést tájilag is jól elhatárolhatóan találta jellemzőnek „a rozstermő homokos vagy magasabban fekvő dombos vidékeken”. További fontos különbségként rögzíti, hogy „a sarlóval való aratással

együtt jár a kévébe kötés, míg a kaszával való takarásnál régebben az életet nem kötötték kévébe”, vagyis az eredeti alföldi aratásmód a rendrevágás, a gabona széna módra történő kezelése. Ide sorolja még a gabona vontatását, a szabad szérűn végzett nyomtatást: az elterített gabona lovakkal való kikapostatását. Az Alföld egész területét felölelő áttekintésnek nagy erénye, hogy időhöz és helyhez köti azokat a változásokat, amelyek az alföldi gazdálkodásban a múlt század második felétől mind erőteljesebben teret hódítottak. Szembeötlő átalakulás játszódott le pl. a kaszálás technikájában, amikor a hagyományos *rendrevá-*

gádsról áttértek a *rávágásra*, vagyis a levágott gabonát már nem a tarlóra fektették el, hanem a még lábon álló gabonának döntötték neki. Az Alföld különböző pontjain igyekszik datálni ezt a változást, amely a munkaszervezésre és a járulékos eszközökre is kihatott. Ugyanis a rendrevágás után a földön fekvő gabonát villával vagy gereblyével szedték össze kisebb halmokba. A felszedés nem kötődött meghatározott munkatársuláshoz, férfiak és nők egyaránt végezheték. A termelékenyebb új munkatechnika, amelynek elterjedésében a gépi cséplés erőteljesen közrejátszott, már nagyobb megkötöttségekkel járt. Ahhoz,

hogy a kaszás zavartalanul dolgozhasson, a rávágott gabonát azonnal össze kellett szedni, tehát a marokszedő a kaszás nyomában haladt. A marokszedést többnyire nők végezték az e célra alkalmas eszközökkel (fakampóval, fűvágó sarlóval). Az összerakott markokat rendszerint férfiak kötötték kévébe. Ez a munkatechnika és munkaszervezés az uradalmi aratásban formálódott egységessé.

Alapvető leírást és rendszerezést nyújt a gabonabetakarítás alföldi módjairól. A láncsal végzett leg-egyszerűbb boglyavontatás változatain túl ismerteti a négykerekű vontatójárműveket, amelyek gazdag terminológiával rendelke-

nek, mint pl. *vontató, ördögszekér, bolondkocsi, repceszekér, csámesz*. Az utóbbi két megnevezés önálló típust jelöl, amelyet szétszedés nélkül használtak. Tisztázza az eszköz sajátos elnevezését is, mely szerint a *csámesz* szó a Tisza alsó folyása mentén dereglyét, komposzerű vízi járművet jelent. A szó a szerb *čamac* csónak, dereglye megfelelője, amelynek alapja a török *čam* = fenyőfa. Felteszi, hogy az Alföldön az első mezőgazdasági csámeszek lóval vagy ökörral vontatott kerék nélküli járművek lehettek. Más szóval a vízi csámeszt a szárazföldön is vontatták, ha a szükség úgy hozta, a sárhajó módjára.

A gabona szemnyerését, a nyomtatást, a kézicséplést és a gabonaverést még élő gyakorlatként figyelhette meg, e munkatechnikák leírását a legapróbb részletekre is kiterjesztette. Az egyes szemnyerési módokat egymáshoz viszonyítva, a termelékenység mértéke és a technológia fejlődése szerint rendszerezi.

Tanulmányának hatalmas leíró anyagával Györffy megerősíti és földrajzilag kijelöli a Csaplovics János és Ditz Henrik által leírt kettős gazdálkodási rendszert. Világosan kirajzolódik előtte, hogy az alföldi és hegyvidéki földművelés közötti lényeges eltérés teljesen egybevág a település és állat-

tartás terén általa tapasztalt különbségekkel. Ennek hatása alatt jut arra a következtetésre, hogy az „alföldi gazdálkodásrendszer teljesen összhangban van az állattenyésztő nomád életmóddal”. Ezért a „nomád mezőgazdálkodás” jelzővel illeti, szemben az Európában általános „helyhezkött gazdálkodás”-sal. Az ázsiai eredetű gazdálkodási mód lényegének felismerése — Tálasi István megvilágításában — a múlt század elején élő debreceni gazdasági író, Kállay Ferenc nevéhez fűződik, akitől Csaplovics tulajdonképpen csak átvette annak gondolatát, amit azután Györffy

dolgozott ki tudományos rendszerre.

Györffy földművelésvizsgálatának szembeötlő sajátossága a történeti források, a más témaköröknél megszokott hatalmas levéltári anyag mellőzése. Jóllehet a vizsgálat tárgya: a munkafolyamat és annak eszközkészlete a recens adatokkal is plasztikusan kidomborítható, bizonyosra vehetjük, hogy szándékosan tekintett el a levéltári források felhasználásából. Ebben pedig nem az játszhatott közre, hogy az alföldi földművelés az állattenyésztéssel szemben történetileg lényegesen jelentéktelenebb volt és csak a legutóbbi időkben bontakozott ki,

tehát az emlékezet, megfigyelés révén is lehetett rögzíteni, hanem sokkal inkább a hagyományos gazdálkodás kettősségét meggyőzően bizonyító, azt földrajzilag is dokumentáló dinamikus élő anyag mielőbbi közreadása. Ezt sejteti a megfogalmazás lendülete, de bizonyos zaklatottsága is. Hiszen éppen a húszas évek második fele az az időszak, amikor települési és állattartási tanulmányai-
ban hatalmas történeti anyagon áttalál rá a kettős településre, a tanyarendszerre, a téli szállásra, a szilaj tartásra, vagyis az európai-
tól merőben elütő alföldi gazdálkodási módra, és ebbe a nagy történeti összefüggésbe a „jelenku-

tatással” feltárt földművelési szisz-
téma is teljesen beleillett. E felfe-
dezésnek, egy ősi életforma egé-
szét megidézni vágyó koncepció-
nak a hatása ütközik ki a nagy
leíró anyag révén a „nomád
mezőgazdálkodás”-hoz vezető kö-
vetkeztetésében. Ezt az összefüg-
gést látszott megerősíteni magá-
nak a kaszával végzett extenzív
szemnyerő műveletnek, a *takarás*-
nak a neve, amely eredetileg szé-
naműveleti műszó is. Tálasi István
elemzése tisztázta aratóművelete-
ink Györffy által felvetett munka-
technikai és terminológiai prob-
lémáit (*A termelés és a nyelv
kapcsolata aratóműveleteinkben.*
Ethnographia 1957). Az e munká-

ban kifejtett korrekciókkal Györffy tanulmánya földműveléskutatásunkban mindmáig alapvetésnek számít. Amint Barabás Jenő megállapítja: „Ha a bemutatott alföldi gabonatermelést egészében mint rendszert az újabb kutatás nem is tekinti honfoglalás előtti hagyaték-
nak, bizonyos elemeinek korai földművelésünkben való létezését a csak nyugati tendenciákkal számoló kutatás sem cáfolta meg.”

Mezőgazdálkodásunk kettősségének szem előtt tartásával írja meg néhány év múlva (1934) a Magyarország Néprajza *Földművelés* című fejezetét. Nagy hangsúlyt helyez az ősi gabonafélék felderítésére, a földhasználat, vala-

mint a település és a mezőgazdálkodás viszonyának történeti alakulására, a tanyás és a nyomásos gazdálkodás táji körülhatárolására. A földművelés munkafolyamatának sorrendjében vezeti végig anyagtárgyalását a talaj előkészítésétől a szemtisztítás műveletéig. Mindvégig különös figyelmet fordít az egyes munkaeljárások jellemző eszközkészletére és terminológiáira. Tömören összefoglalja a kétféle gazdálkodási mód földművelésbeli jellemzőit, és megállapítja, hogy az alföldi gazdálkodás a búzatermeléshez s a nagyobb mérvű jószágtartáshoz van kötve, ezért kapcsolatait ugyancsak Dél- és Kelet-Európában, valamint

Nyugat-Ázsiában kell keresnünk. Viszont egyértelműen utal arra is, hogy „A nagyhatárú, népes alföldi városok erősen nomád jellegű mezőgazdálkodását a török világ pusztítása nyomán feléledt és nagyszabásúvá nőtt külterjes, nomád állattenyésztés hívta életre”. A szálas gabonának széna módjára való kezelése s a gazdasági munkában az állati erő nagy szerepe a munkáskezek hiányára vezethető vissza. Tehát a nomádnak nevezett mezőgazdálkodást nem tekinti a honfoglalás előtti magyar gazdálkodás közvetlen leszármazottjának. Györffy földművelési szintézisében korábbi következtetéseit határozottan mérsékelte.

A matyó falvakban végzett gyűjtéseinek anyagát mindkét nagy földművelési vizsgálatában hasznosította. Azonban a hegyvidéki gazdálkodással erősebb kapcsolatot mutató, jellegzetesen átmeneti terület gazdálkodásának részletesebb bemutatását is tanulságosnak ítélte (*A matyók mezőgazdasága*, 1934). Alapos leírást nyújt a földművelésről, annak munkafolyamatáról, az egyes munkatechnikák és eszközök időbeli változásáról. Felfigyel az életmódra, a szociális helyzetre is, ezzel összefüggésben követi végig egy 15 holdas gazda napi tevékenységét. Nem kerülik el figyelmét a summások sem, munka- és élet-

körülményeikről önálló cikkben számol be.

Györffy földművelés-kutatásának egyik legfontosabb vonulatát a munkatechnika és az eszközök dialektikus kapcsolatának szem előtt tartásával végigvezetett munka folyamat-vizsgálat jelenti. Már egészen korai kisebb írásai tükrözik a munkamenet és a kapcsolódó eszközök teljes egységben való szemléletét (*A tűzegvetés, Szatmármegyei szilvaaszalók*. Néprajzi Értesítő 1911, 1912). Ezt a gyakorlatot érvényesíti a *Magyarság Néprajza* második kötetében a tőle távolabb eső gazdálkodási fejezetek (gyűjtögetés, vadászat, halászat, közlekedés, teherhordás) megírásánál. E témák-

ban a rendelkezésére álló feldolgozások alapján elsősorban az eszközök és eljárásmódok rendszerezését igyekezett megvalósítani. Világosan fogalmazott, gazdag tárgyi anyaggal illusztrált leírásokat nyújtott. A vadászat rendkívül változatos eszközkészletét Ecsedi nyomán a tárgyak formája és használatának módja szerint osztotta fel ütő-, szűrő-, vágó- és dobófegyverekre. Külön csoportba sorolta a hálók, hurkok és veremek alkalmazását; a lépezés, megétetés és mérgezés népi eljárásait, valamint a csapdák nagy formai változatait. Sajnálattal állapítja meg a vadászati műszavak szegényességét és bizonytalanságát,

aminek okát a puska széles körű elterjedésében látja.

A halászat hasonlóan gazdag tárgyi világot Herman Ottó biológiaiilag megokolt csoportosításához igazodva rendszerezte, amelyhez Jankó János és Munkácsi Bernát monografikus anyagát használta fel. Arra viszont nem vállalkozott, hogy a számára meglehetősen idegen témakör újabb kutatási eredményeit mind számba vegye, noha már Bátky Zsigmond interpretálásában U. T. Sieliusnak a finnugor népek rekesztő halászatával foglalkozó nagy munkája is rendelkezésére állt. Ebből következik, hogy a századforduló körüli monografikus fel-

dolgozásokra épített szintézisét már a maga korában túllépte a kutatás. Szükségét is érezte megjegyezni, hogy „legközelebbi tendőnk a magyar halászat tanulmányozása terén tehát egy újabb összehasonlító vizsgálat volna”.

A gazdálkodás témakörébe sorolt *Teherhordás, közlekedés, jármű* című fejezet Györffy érdeklődéséhez már közelebb esett. Ugyan az emberi erővel végzett teherhordás Bátky munkája, amint Gunda Béla utal rá, csak az anyagközlés rövidegsége miatt nem tüntette fel a nevét. A kisebb címszavakra tagolt „közlekedés, híradás” részben Györffy érdekes példákat idéz az alföldi tanyai nép híradásainak

jellegzetes formái közül. Saját gyűjtéseinek tanulságait is hasznosítja a lápon való közlekedés leírásánál. Részletesen foglalkozik a korcsolya eredetével, fejlődésével. Számba veszi a vízi járművek változatos formáit és a velük összefüggésben álló megnevezéseket. Itt emlékezik meg az Alföld jellegzetes járművéről, a sár tetején lóval húzatott *sárhajóról*. Szép példákat hoz a székelységtől a falombon való teherszállításról. Végezetül a szekér történeti fejlődéséről és a fogatolás módozatairól ad tömör ismertetést.

Mindennek a sokágú anyagtárgyalásnak alapos tárgyi dokumentáltsága a nagy tapasztalatú mű-

zeumi szakember szemléletére vall,
aki a népi kultúrát a maga teljes-
ségében, a tárgy és az ember el-
választhatatlan kapcsolatában lát-
ta és láttatta.

A CIFRASZŰR

Hogy a magyar népviselet legkarakterisztikusabb eleme, a cifraszűr nem lett az enyészet és a feledés áldozata, azt egyedül Györffy Istvánnak köszönhetjük. Ebben az a szerencsés véletlen is közrejátszott, hogy már gyermekkorában mindennapos közelségből ismerkedett meg e viseleti darabbal. Nemcsak édesapja szűrszabó munkája révén, hanem nagyanyja emlékezete nyomán is. Személyesen tapasztalhatta meg a divat változásának hatását, az egykor rangos mesterség gyors lehanyaglását.

Noha ez az élmény és ismeretanyag nagy hasznára vált életét végigkísérő viseletkutatásaiban, mégsem nyújthatott elegendő alapot cifraszűr-monográfiája megvalósításához. A Néprajzi Múzeumra és Bátky vérbeli múzeológusi szemléletére volt szükség ahhoz, hogy Györffy 1909-ben munkahelyi megbízást kapjon a szűrszabó mesterség rohamosan pusztuló, népművészeti értékű termékeinek összegyűjtésére. Húsz éven keresztül — számos más munkája mellett — lankadatlan szorgalommal, lelkesedéssel tett eleget e megbízásnak. Országjáró útjai során közel félszáz — ma már felbecsülhetetlen értéket képviselő

— cífraszűrt vásárolt meg a múzeum számára. Ez az egyedülállóan gazdag gyűjtemény teremthetett aztán megfelelő tárgyi alapot egy nagyszabású monográfiához, aminek szükségességét Bátky már 1906-ban hangoztatta és megjelentetését szorgalmazta. Nem rajta múlt, hogy a néprajztudománynak ez a kimagasló alkotása — központi támogatás híján — Györffy nagy erőfeszítése árán, saját költségén láthatott napvilágot. — E momentum a két világháború közötti „magyart a magyarnak” jelszót harsogó kultúrpolitika valódi arculatára is fényt vet. Hiába kapott a monográfia folytatást ígérő címet: *Magyar*

népi hímzések I. A cifraszűr (Bp., 1930), ez csak bizakodás maradt, s hogy további kötetek nem jelentek meg, az nem Györffyn múlt.

A lenyűgözően nagy illusztrációs és egyben dokumentatív anyaggal rendelkező munkáról a szakmailag legilletékesebb kortárs tudós, Viski Károly recenziójában a következőket írta: „A könyv a szűr formáinak, díszítményeinek kimerítő tárháza. Ami ki-maradt, csak többé-kevésbé érdekes változat lehet, amely a szűrre vonatkozó eddigi ismereteinket alig fogja gyarapítani.” A monográfia témafeldolgozásának teljessége abból a széles körű és alapos gyűjtőmunkából eredt, amit Györffy két évtizeden

keresztül nemcsak terepen, hanem a levéltárakban is végzett. Kezdetről nagy figyelmet fordított az elszórt, de rendkívül becses viselettörténeti adatokra, amelyek segítségével recens anyagát két évszázaddal korábbi időig is visszavezethette. Kitűnő információkat tárt fel a XVIII–XIX. századi tanácsi tilalmazásokban szereplő bakonyi szűrről, kunsági süvegről stb. (Néprajzi Értesítő 1909). Behatóan tanulmányozta a szűrszabócéhek történeti anyagát, a mesterség technikai fogásait, a varrás- és díszítésmódot. Különösen fontosnak tartotta az ornamentika vizsgálatát. Az ország egész területén nagy hasonlóságot

mutató rendkívül egyszerű és ősi szabású szűrt elsősorban a díszítésmód alapján tipizálta és különböztette meg a bihari, a kun, a debreceni, a palóc és a dunántúli (bakonyi és somogyi) cifraszűrt. Az egyes típusokat történetük, szabásformájuk és díszítésmódjuk szerint veszi alapos vizsgálat alá, nyomon követve a történeti és táji fejlődés alakulását. XIV. századig visszanyúló források révén mutatja ki, hogy „A cifraszűrnek három nagy gócpontja volt Magyarországon: Debrecen, Nagyváradi, Veszprém. Ezekből sarjadtak ki századok folyamán a kisebb, de azért nem jelentéktelen szűrszabógócpontok. A három fő szűr-

szabógócponthárom különböző cifraszűrtípust teremtettk". A többiek közötti átmenetnek tekinthető.

Rámutat ennek az ősi viseletnek etnikus kötődésére, amint írja: „A cifraszűrt a legszebb és legmagyarabb ruhadarabnakmondhatjuk, mert az ország határain nem terjed túl, sőt nemzetiségünk is csak a magyar nyelvhatár mentén vették át. Az előállító mesterek, a szűrszabók a népből sarjadtak ki, nem jártak külföldi vándorúton soha, ízlésükre, művészetükre idegen nem hatott. Azt a gyönyörű ornamentikát, mely a múlt század második felében elhatalmasodott a szűrőn,

magyar kéz, magyar ízlés terem-
tette.” A szűr szabásával szoros
összefüggésben vezeti végig a dí-
szítés fejlődéstörténetét. Huszka
Józseffel szemben, aki a szűr dí-
szítőelemeit ősi keleti szasszanida
eredetűnek tartja, Györffy archi-
vális és tárgyi adatok alapján arra
a meggyőződésre jut, hogy a mai
magyar szűrhímzés eredete még
évszázadokra sem nyúlik vissza.
A cifraszűrre oly jellemző elsti-
lizált virágornamentika csak a
XVIII. század végén jelentkezett
a szűcsmunkákon, később aztán
innen vették át a szűrszabók. „Al-
kalmasint a dunántúli, elsősorban
pedig a veszprémi szűrszabók kezd-
hették, erre vall az is, hogy a du-

nántúli kanászszűr legtöbb szűcs-reminiscenciát őriz. Különben öreg debreceni szűrszabók emlékezete szerint is a virágkozás Veszprém felől jött Debrecenbe.”

Ha a hímzés ősiségét kétségbe is vonja, magát a díszítés megfogalmazását a magyar etnikum keleti örökségének tartja. Megállapítja, hogy a legrégibb szűrhimzések a legélénkebb színűek, mert még közelebb állnak a természetes virághoz, amelyből fokozatosan stilizálódtak el. A szűrhimzések színeinek fogyása, egyszínűvé válása a hanyatlást bizonyítja, amely a századfordulóra országszerte bekövetkezett. Tehát a cifraszűr egzisztálásának kora alig fél év-

századra tehető. Pedig nemcsak a pásztoroknak, hanem a parasztembereknek is nélkülözhetetlen ruhadarabja volt a cifraszűr. Fontos szerepet töltött be a társadalmi életben, mert a parasztlegény addig nem házasodhatott meg, amíg cifraszűrt nem szerzett magának. A leánynézőben is ez adott hírt arról, hogy a legényhez milyen szándékkal vannak. Ha véletlenül **-készakarva** otffelejtett szűrét kitették korán reggel a ház elébe, akkor nem volt keresnivalója ott tovább; de ha nem tették ki a szűrét, azt jelentette, hogy szívesen látják. „Megesküdni még a közelmúltban is csak cifraszűrben lehetett, akár kánikulában, akár ke-

mény hidegben. A cifra szűr volt a magyar parasztember díszruhája egész életén át.”

Györffy szűrmonográfiája nemcsak a maga korában váltott ki élénk visszhangot, amit Eckhardt Sándor elismerő recenziója érzékeltet a legjobban (Magyar Szemle 1931), hanem napjainkban is termékenyítőleg hat a kultúrtörténeti kutatásokra. E munka indítatására vázolta fel Gervers Molnár Veronika ennek a viseleti darabnak ókori, keleti előzményeit (*The Hungarian Szűr. An Archaic Mantle of Eurasian Origin*. Toronto, 1973), és foglalkozott Gáborján Alice a magyar szűr eredetének

kérdésével (Néprajzi Értesítő 1975).

A magyar nép ünnepi viseletének elmaradhatatlan díszítményeivel Györffy számos kisebb-nagyobb tanulmányában foglalkozott, melyek eredményeit beépítette monográfiájába. A Néprajzi Múzeum házinomdája révén 1924-től megindított *Magyar Népművészet* című füzet sorozatban gyors egymásutánban adta közre a szilágysági hímzések, a jászsági szűcshímzések, a nagykun és matyó szűrhimzések ismertetését, majd a díszítésmód széles táji elemzését is összefoglalta (*A magyar népi ruhahímzések*. Bp., 1929). Huszka könyvének (*A magyar*

turáni ornamentika története) bírálatában pedig hangsúlyozza, hogy nincs anyagtól független magyar népi ornamentika, amely semmiképpen sem átvétel, hanem részben újabb eredetű természetes virágábrázolás, mely most van elstilizálódásban, részben pedig török hagyatéknak. „Hogy ebből aztán mi a hódoltság korabeli örökség vagy közvetítés, vagy mit hoztak a kunok, bese-nyők, vagy maguk a honfoglaló magyarok, ma még eldönteni nem lehet. Sőt hiszünk az élő magyarság ornamentikateremtő erejében is” — fogalmazza meg ellenvéleményét.

Főképpen népviseleti anyaggal vesz részt a *Magyar népművészet* (Bp., 1928) című gyűjteményes album kiadásában, amely Bátkyval és Viskivel első közös vállalkozásuk. A terjedelmes könyv gazdag képanyagon át igyekszik megismertetni a széles közönséggel a magyar népművészet leg szebb darabjait.

Természetesen Györffy érdeklődését nemcsak a népművészeti értékű viseleti darabok kötötték le, hanem maga a népviselet egésze is foglalkoztatta. Erről *A fekete-körösvölgyi magyarság viselete* (Néprajzi Értesítő 1912) c. korai alapos leíró tanulmánya is tanúskodik. A Belényes környéki magyar fal-

vak viseletéről megállapítja, hogy az a régi alföldi viselethez hasonlít legjobban. Gondosan számba veszi a férfi és női viselet minden egyes darabját. Amint írja, „legkedvesebb ruhadarabja a vidéknek a *kuzsók*. Ez ujjatlan, prémes, hímzett juhbőrmellény, csak munkában nem viselik, de egyébként nyáron a legnagyobb melegben is rajtuk van”. Részletes tágyleírásait gazdag terminológiai készlet kíséri. Beható viseleti kutatást végzett még a Nagykunságban (Ethnographia 1937) és a matyóknál, melynek gazdag anyaga posztumusz kötetben jelent meg (*Matyó népviselet*. Bp., 1956). Kisebb terjedelmű beszámolót nyújtott Györffy a sárközi,

köröstárkányi, kalotaszegi és cigány viseletről (A Falu 1921). XVIII. századi árszabásokat, viseletábrázolásokat, körözési személyleírásokat is közreadott (Nép-rajzi Értesítő 1926, 1928, 1929, 1933), mintegy ízelítőül levéltári kutatásainak gazdag és változatos tárházából. A nagykun viseletről írott cikkében 13-féle jól hasznosítható forrást sorol fel a körözőlevelektől a végrendeletekig. A széles történeti háttér ismeretében rögzíti, hogy „habár a közvélemény mai népviseleteinkben szívesen lát a messze évszázadokban gyökerező hagyatékot, a valóságban bizonyos viseletek vagy ruhadarabok nem régóta vannak

a nép birtokában. Mint minden műveltségátvitel, úgy a ruha divatja is állandóan száll felülről lefelé”. Majd részleteiben világítja meg azokat a szembeötlő eltéréseket, amelyek egy kisebb néprajzi terület (a Nagykunság) kétszáz évig visszavezetett viselettörténetében megmutatkoznak.

Györffy a viseletkutatásban szerzett alapos történeti tájékozottságát és szinte az egész magyarságot felölelő ismereteit nagy szintézisben kamatoztatta, amint Barabás Jenő megállapítja: „a tényekből kiinduló fejlődésrajza talán sehol sem kerekedett ki annyira, mint a *Magyarság Néprajza* Viselet fejezetében”. Györffy három ember-

öltő, azaz száz esztendő ruhadarabjainak történeti alakulását rajzolja meg, mégpedig nem földrajzi vagy néprajzi csoportok, hanem a ruhák anyaga, szabása és típusa szerint. Törekszik a hagyományos ruhaviselet megragadására, noha kifejti, hogy a magyar népviselet legtöbb darabját nem lehet nagy múltra visszavezetni, és rávilágít a hatósági intézkedések, egyházi tilalmak befolyására. A hagyományos népviselet éppen ezért a falusi társadalomhoz lazán kötődő pásztoroknál a legmaradandóbb. Összegzésében utal az ősi viseleti darabok dél-orosz, bolgár-török kapcsolataira.

Györffy István sokfelé ágazó munkásságában talán a népviselet

az a terület, ahol a rá jellemző sokoldalú tevékenység: a helyszíni adat- és tárggyűjtés, a múzeumi állománygondozás, a levéltári bűvárkodás, a tudományos feldolgozás és a népszerűsítés a legharmónikusabban egészítette ki egymást, illeszkedett követésre méltó egységbe.

ETNIKUMKUTATÁSAI

Még akkor sem eshetünk különösebben túlzásba, ha Györffy István minden írását az etnikumkutatás körébe soroljuk. Hiszen munkásságának eddig áttekintett — bár önkényesen körülhatárolt — nagy témakörei, mint a település, pásztorkodás, gazdálkodás vagy a viselet szinte egyetlen olyan kutatást sem tartalmaznak, amely ne kötődne szorosan valamely etnikumhoz. Sőt, alig van olyan, amelyik nem irányul etnikus jellemzők megragadására, akár történeti, akár recens anyaggal rendel-

kezik is az. Írásai illetén összefüggésének szem előtt tartásával viszont hatalmas munkásságának áttekintése az adott szerény keretek között megoldhatatlan lenne, ezért további önkényeskedésre kényszerülünk, amikor csak a célirányos, a szűkebben vett etnikumvizsgálatait kíséreljük meg számba venni.

Etnikumkutatásairól a legteljesebb keresztmetszetet félezer oldalas posztumusz tanulmánykötete, a *Magyar nép — magyar föld* (Bp., 1942. Sajtó alá rendezte Györffy György) tár elénk. A könyv bevezetője szerint „Szimbóluma ez a cím mindennek előtt Györffy István egyéniségének. Egy

dolgozó ember egyéniségét rendszerint két oldalról ítélik meg: emberi vonásaiból és munkájából. Ha Györffy István emberi vonásait idézzük fel, alapvető benyomásunk, hogy kevés magyar ember élt, aki lelkileg olyan közösséget érzett a magyar néppel, s akit olyan erős érzelmi szálak fűztek a magyar földhöz, mint őt. Ha életművét vizsgálja bárki, előbb-utóbb rá kell jönnie, hogy kevés magyar tudós élt, akinek munkássága annyira összefonódott a magyar nép és a magyar föld kérdéseivel, mint az övé." A terjedelmes tanulmánykötet etnikumkutatásainak méretén túl képet ad érdeklődésének földrajzi vetületéről is. A ku-

nok, hajdúk, palócok, matyók, dél-bihari és erdélyi magyarok, valamint a csángók kultúrájának vizsgálata szembeötlően jelzi kutatásainak Alföld-centrikusságát. Barabás Jenő mutat rá, hogy Györffy „milyen módszeresen próbálja körültagogatni az alföldi kultúra kiterjedését, főleg keleti és északi irányba. A keleti szegélyen fekvő hegyvidék tanulmányozása azt az eredményt hozta, hogy az itteni kultúra szervesen összefonódik az alföldivel, csak ennek egy régibb szintjén rekedt meg, jellegében nem más. Úgy gondoljuk, matyó vizsgálatai is beilleszthetők a körülhatárolás szándékába”, ugyanis a matyókat,

éppen úgy, mint a jászokat, az alföldi magyarsághoz számítja. Nem nehéz felismerni a néptörténeti, népmozgalmi vizsgálataiban az ezzel való párhuzamokat.

Alföld-kutatásában a középonti helyet természetesen a *kunok* kapták; néptörténeti fel dolgozásait három tanulmányban is közreadta (1922, 1925, 1939). E vizsgálataiban végigköveti a belső-ázsiai nomád török népek közé tartozó kunok vándorlásait, betelepedésük és megtérésük körülményeit, a török időkben való szét szóródásukat. A Komárom megyei Kocs község 1626-ban a Kiskunságból népesedett be, számosan álltak be a kunok közül az erdélyi

fejedelmek hajdúi közé, de még a XVIII. század végén is előfordult migrációjuk pl. Bácskába. A török pusztítás után visszatért kunok azonban 1701-ben elvesztették addigi kiváltságait, mert a Habsburgok a Jászkunságot elzálogosították. A jobbágyságból roppant erőfeszítéssel 1745-ben váltották ki magukat. A visszavásárlást, a redemptiót mindmáig emlegetik. Arra is utal, hogy az egykori kun nyelv tudata még él a nép között, amiről a kun-miatyánk szövegfeljegyzései és a nagyszámú, kun eredetű helynév tanúskodik. 1939-es írásában rögzíti, hogy az alföldi parasztvárost (kétbeltelkes kertes települést) és az ezzel szoro-

san összefüggő tanyarendszert a jáász-kunoknak köszönhetjük. A rideg szarvasmarha egyik változatát, a hortobágyi pödrött szarvú juhot és a komondorkutyát is ők hozták hazánkba. Ma már a jáász-kunoknak csak kis része él eredeti lakóhelyén.

A *hajdúkkal* Györffy épp olyan elmélyülten foglalkozott, mint a kunokkal. Már csak azért is, mert történeti kutatásai során kiderítette, hogy a XVII. században a hajdúk legnagyobb része nagy- és kiskunsági menekültekből került ki. *A hajdúk eredete* (1926) című cikkében írja, hogy a hajdúk kezdetben csakugyan délszláv eredetű hajcsár, pásztorféle elemekből te-

vődtek össze, azonban a mohácsi vész után a földönfutóvá vált alföldi magyarság lett szabad hajdúvá, és tömegesen álltak az erdélyi fejedelmek szolgálatába. A korabeli összeírások családnév-vizsgálataival bizonyítja, hogy Bocskay népének legnagyobb része alföldi, tiszántúli magyar, illetve kun. A XVII. századtól délszlávokat ne is keressünk a hajdúk között! Az idegen elemek csak később szivárogtak be a hajdú telepekre. Egy másik cikkében a következőképpen fogalmaz: „A hajdúk ősei lakóhelyükről elmenekült alföldi magyarok, főleg kunok voltak. Éppen ezért típus, életmód, szokás tekintetében nem sokban külön-

böztek a szomszédos nagykunoktól.” Ezt a történeti kapcsolatot a település, szokások, viselet, állattartás, földművelés és építkezés legjellemzőbb vonásainak felsorakoztatásával teszi szemléletessé (*A Hajdúság*, 1936). A hajdúvárosokról készített településtörténeti feldolgoásaiban is részletesen megemlékezik ezen etnikum kifejlődéséről.

Amíg a palócokat éppen csak érinti gúnynévből eredő elnevezésük kapcsán, a *matyókra* nagy gondot fordít. Monografikus koncepciójú tanulmányában (*A matyókról. Népünk és Nyelvünk* 1929) mintaszerű feltárását nyújtja egy etnikai csoportnak, ezért módszer-

tanilag is figyelmet érdemel. A településtörténeti betekintés után a névadás eredetét nyomozza, és arra a következtetésre jut, hogy „a matyó gúnynevet a szomszédos kálvinisták ragasztották rá a mezőkövesdiekre a köztük gyakori Mátyás — Matyók név csúfolására, és ezekről általánosították aztán a szomszédos katolikusokra”. Utal palóc kapcsolataikra és a Felföldről való szivárgást mutató névalakjaikra. Tipikusan alföldi kettős településformájuk, inkább állattenyésztő gazdálkodásuk nyomán állapítja meg, hogy „a duna—tiszaközi népéletnek tehát valóságos muzeális példája a matyó népélet”. Építkezésükben a sár dominál,

a lakóházak sajátos *üstökös, buggyos* tetővel rendelkeznek. Viseletük tarka színpompája a múlt század végén fejlődött ki, a szűr is csak az 1870-es évektől vált díszessé. „Keresményük tekintélyes részét ruhára költik. Pár év előtt az egyház vette kézbe a viselet rendszabályozását, a pitykét, paszománt, flittert eltiltotta, leszedette, megégette. A ragyogóktól megváltak ugyan, de annak sem formáit, sem színét nem adták fel, mert helyette ugyanolyan színű selymet használnak” — mutat rá kultúrájuk e sajátos vonására. Jelentős a hímzésük, amelynek egyes motívumait a szűcsornamentikából vették át. Ügyes fafaragók, jel-

legzetes játékuk a *mancozás*. A szerelmi házasság majdnem teljesen ismeretlen náluk, e téren kizárólag a szülők döntenek. A legény húszéves korában házasodik és a szüleit kérdezi, hogy „— Kit vettem el?” Ebből következik, hogy nincs lakodalmas menet, sőt a szülők is ritkán vesznek részt az esküvőn.

Györffynek az Alföld peremterületére irányuló figyelméről az alföldi eredetű dél-bihari magyarság településének, építkezésének, valamint népesedési és nemzetiségi viszonyainak rendkívül alapos feldolgozása árulkodik, amely módszerével hatást gyakorolt társtudományainkra is. Helyszíni és

levéltári gyűjtései során ismerkedt meg továbbá a moldvai csángókkal. Eredetük tekintetében bizonytalan, újabban megmagyárosodott kunoknak vagy Erdélyből és Szlavóniából kivándorolt magyaroknak tekinti, és megjegyzi, hogy a csángó többféle magyarság összeolvadásából keletkezett, az még ma is kimutatható. Az etnikus vizsgálatot nehezíti, hogy a moldvai csángók és székelyek között nem lehet éles különbséget tenni. „Vannak tiszta székely falvak és vannak elszékelyesedett csángó falvak s végül tiszta csángó falvak. A székelyek és csángók között nemcsak eredetbeli, hanem nyelvi különbség is van.” A település,

gazdálkodás, viselet és szokások legszembeötlőbb jegyeit ragadja meg a köröstárkányi és kalotaszegi magyarság bemutatásánál is (A Falu 1921). A magyar népcsoportokon kívül főképpen a románokról és törökökről adott közre többnyire ismeretterjesztő népleírást (A Falu 1920, 1921).

Györffy etnikumkutatásai mögött az az elgondolás húzódott meg, hogy a Magyarság Néprajzát az etnikai csoportok feldolgozásával készíti el. Korai halála azonban meggátolta ebben. Már 1924-ben *A magyar nép*, 1925-ben *Milyen elemekből áll a magyar nép?* című cikkeiben, melyek az Est hármaskönyvében jelentek meg,

megfogalmazza a földrajzilag körülhatárolt magyar népcsoport felosztását. A Dunántúlon megkülönbözteti az őrségi, kapuvári, göcseji, ormánsági, püspökbogáti, sárközi népelemet; körülhatárolja a csallóközi és szlavóniai magyarságot; rögzíti a palócok, barkók, matyók vidékét; kijelöli a jászok, kunok, hajdúk nagy tömbjeit; Erdélyben a székely, kalotaszegi, fekete-körös völgyi magyarság után a hétfalusi, gyimesi, moldvai és bukovinai csángókat veszi sorra. A magyar népi kultúra belső tagolódásának ezt a tájilag megragadható rögzítését a Lukács György által szerkesztett *Magyarok a kultúráért* című, francia nyelven is

megjelent kötetben újólag közreadta (1929). Az etnikai csoportok elhelyezkedésével kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy az Alföldön Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Karcag, Nagyvárád vonala határvonalat jelent, mert ettől délre a török időben kicserélődött a lakosság.

A Györffy által elvégzett népcsoport-tagolásra épül a *Magyarság Néprajza*nak bevezetőjében Viski Károly munkája az etnikai csoportokról. Barabás Jenő szavaival: „Szemmel látható, hogy a magyarság, illetve kultúrájának genetikus-regionális tagolódásának igénye Györffy-féle gondolat, csak a részletesebb kifejtés Viski mun-

kája.” Majd rámutat az ilyen szintetizálás akkori újdonságára, melyhez hasonló utat az európai néprajz kutatásban többnyire csak most keresnek. Györffy számos tanulmánya egyöntetűen jelzi „az etnikai problémák, a néptörténet genetikai ága, a kulturális régiók, néprajzi zónák, regionális stílusjegyek iránti átfogó érdeklődését. Több tucat saját cikken túl illusztrálja ezt a hozzá készült harmadik doktori értekezés (Lükő Gábor: *A moldvai csángók*). Indításának hatékonyságát pedig e témakör azóta terebélyes irodalma”.

A MUZEOLÓGUS PROFESSZOR

Györffy István szakmai tevékenységének két legfontosabb színtere, a múzeum és az egyetem szervesen kiegészítette egymást. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy egyetemi oktatásának gyakorlati óráit, szemináriumait évtizeden át a Néprajzi Múzeumban tartotta, azon okból, amit egyik levelében így fogalmazott meg: „A néprajzi tanulmányokat végzett, doktori szigorlatot tett ifjúság ezzel a speciális képesítéssel egyedül a fővárosi és vidéki néprajzi múzeumokban helyezkedhetik el s a Néprajzi

Múzeum falai között tanítványa-
imnak módomban van a teljes
múzeumi kiképzést is megadni.”

Világosan látta, hogy az egyetemen
a tudósképzés mellett legalább
olyan fontosságot kell kapnia a
muzeológiai oktatásnak. Szemé-
lyes tapasztalásból tudta, hogy a
múzeumi munka milyen speciális
ismereteket kíván meg; hogy a sok
áldozattal megalakuló muzeumok-
nak mindenekelőtt muzeológus
szakemberekre van szükségük.

Amint életrajzából tudjuk,
Györffy 1906-tól, kora ifjúságá-
tól a Néprajzi Múzeum munka-
társa, és amikor 1926-ban egyete-
mi katedrára lép, már két évtize-
des muzeológiai tapasztalat áll a

háta mögött. Majd közel egy évtizeden át, 1934-ben történt nyilvános tanári kinevezéséig, a múzeumi és az egyetemi munkát párhuzamosan végzi, de kapcsolata a múzeummal haláláig sem szakadt meg. Vagyis nyugodtan mondhatjuk, hogy Györffy élete végéig — a szó legnemesebb értelmében — megmaradt muzeológusnak. Három évtizedes muzeológusi munkásságának még eredményeit is lehetetlen összeszámlálni, nem-hogy a kevésbé látványos, de rengeteg időt és energiát felemésztő mindennapi múzeumi tevékenységéről akár vázlatos képet is rajzoljunk. Önálló könyvet kívánna meg ez!

Amikor azt mondtuk, hogy Györffyt az élet nevelte etnográfussá, maradéktalanul beleértettük ebbe a muzeológus fogalmát is. Otthonról és diákkori vándorútjairól hozta magával azt az alapos tárgyismeretet és múlhatatlan tárgyszeretet, amely nemcsak sokrétű múzeumi, hanem tudományos munkájának is bázisát, elengedhetetlen feltételét jelentette. Ennek az ismeretanyagnak kamatoztatására és további bővítésére, rendszerezésére nyitott lehetőséget a Néprajzi Múzeum, ahol kezdetől a magyar hímzés, textil- és viseleti gyűjteményt, valamint a balkáni, kaukázusi, török-tatár-mongol néprajzi anyagot kezelte,

és emellett néhány éven keresztül (1909-től) a Keleti Múzeum gyűjteményét is gondozta. Éppen ez utóbbival kapcsolatban kapta azt a muzeológiai feladatot, hogy a rendkívül vegyes kultúrtörténeti anyagból az egyetemi oktatást elősegítő, szemléltető kiállítást rendezzen. Az 1910-es évek elején a Kereskedelmi Akadémia második emeletén négy teremben elhelyezett, jól sikerült múzeumi kiállítás teljes egészében a fiatal Györffy munkája, a kiállítási tárgyak tárolására szolgáló szekrénysorok tervezésétől a tárgyak konzerválásáig. Elkészítette az addig gondozatlan anyag teljes nyilvántartását, tárlók szerinti kimutatását, leíró

kartonjait, vagyis megteremtette a korszerű muzeológia alapvető feltételeit. Munkájáról a Kereskedelmi Akadémia évkönyveiben több alkalommal beszámolt. Hogy milyen nagy súlyt fektetett a nyilvántartásra, arról az ő szorgalmazására létrehozott karcagi múzeum gyűjteményének 1921-ben készített kimerítő jegyzéke is tanúskodik (közli a Szolnok megyei múzeumi évkönyv 1973). Az ezernél több becses néprajzi tárgy restaurálásáról és átmeneti elhelyezéséről a Néprajzi Múzeumban ő maga gondoskodott.

A múzeumi munka, de egyáltalán az etnográfusi tevékenység legfontosabb területének minde-

nekelőtt a gyűjtést tekintette. 1934-ben a Budapesti Hírlapban az újonnan felállított néprajzi tanszék feladatáról a következőképpen nyilatkozott: „Ami programunkat illeti, egyelőre nem lehet másról szó, minthogy minél több fiatal erőt, minél nagyobb szakképzettséggel állíthassunk a gyűjtés munkájába.” Láta és átélte a paraszti kultúra tárgyi és szellemi hagyományainak egyre gyorsabb pusztulását, átalakulását; érzékelte a múzeumi gyűjtemények szegényességét a népi kultúra teljességével szemben. Mint muzeológus fáradhatatlan szorgalommal gyűjtötte a tárgyakat, gyarapította múzeumi gyűjteményeit;

egyetlen útvjáról sem tért meg üres kézzel. Mint egyetemi oktató pedig a tárgygyűjtés fontosságát, a tárgyak ismeretét igyekezett tanítványaiba plántálni. Erről Keszi-Kovács László így emlékezik meg: „Nagy súlyt helyezett arra, hogy az egyetemi hallgatók minél behatóbban ismerkedjenek meg a tárgyakkal. A néprajzi gyakorlatok egy részét — tanársegédeivel — a Néprajzi Múzeumban tartotta. Ott sorra került minden tárgycsoport. A népviseletet eleinte maga mutatta be. Amíg tanári szobája kint volt a Múzeumban, tele volt a szoba népviseleti darabokkal, szőttesekkel, a legváltozatosabb népművészeti tárgyakkal. A hallgatók-

tól elvárta, hogy lehetőleg minden tárgyat és annak a funkcióját is ismerjék. Szemináriumi beszélgetései során a mondottakat lehetőleg tárgyakkal is illusztrálta, illetve a tárgyakhoz fűzte magyarázatait. Ezáltal készített elő a múzeumi munkára; tanításaiban így volt jelen a néprajzi muzeológia.” Ő maga lenyűgöző tárgyismerettel rendelkezett, amint Gunda Béla írja: „Bámulatosan ismerte a magyar föld tárgyi műveltségi javait. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében nem volt olyan textília, eszköz, kerámia vagy pásztorfaragás, amelynek származási helyét meg ne mondta volna.”

A tárgyak alapos ismeretével kapcsolatban a néprajzi képzés fontos elemének tartotta a terepmunkát. Törekedett arra, hogy tanítványai kezdettől fogva minden szemeszterben lehetőleg minél többet dolgozzanak terepen, és elvárta, hogy az adatok mellett tárgyakat is gyűjtsenek, igyekezzenek rajzolni és fényképezni, tehát minél többet megörökíteni a népi kultúra egyre fogyó tárgyi világából. Sokra tartotta, ha valaki jól tudott rajzolni, volt érzéke a fényképezéshez és értett a fotólaboratóriumi munkákhoz. Tanítványainak gyakran adta kölcsön gépét, filmeket is mellékelte a gyűjtőútra. „Hangoztatta, hogy mindent nem

zsúfolhatunk be a múzeumokba, de írásban, képekben és rajzokban úgyszólván mindent. Szükségesnek tartotta a szabadtéri néprajzi múzeumot és a néprajzi adattárat” — írja Keszi-Kovács László. Tehát a terepmunka során végzett adatgyűjtés olyan szélesebb szakmai hasznosítására is gondolt, amely megfelelő adattári elhelyezéssel a későbbi kutatásokat is hatékonyan szolgálja. A néprajzi gyűjtés nélkülözhetetlenségére nevelő professzor a muzeológus gondjával ügyelt a gyűjtések eredményére, és biztosította a gyűjtött anyag múzeumi elhelyezését.

A terepmunkát, az adat — és tárgygyűjtést fáradhatalanul végző

muzeológus szemléletmódja nyilatkozik meg abban, hogy a népi tudás elsajátítását tartotta a legjobb néprajzi módszernek. Alapelvként vallotta, hogy a népi tudás olyan kulturális értékeket tartalmaz, amit fel kell tárni, meg kell ismerni. A magyar népi kultúra még nem tűnt el, ezért a magyar etnográfus még nem szorul elméletekre, hanem arra kell törekednie, hogy a széthullóban levő adatokat összegyűjtse. „Minél teljesebb a gyűjtés, annál biztosabban mutatja meg az anyag, hogyan kell dolgozni.” Maga is ezt a gyakorlatot követte, tanítványai figyelmébe is ezt ajánlotta.

A népi kultúra feltárásának halaszthatatlanul sok tennivalója, a gyakorlati muzeológiai munka is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Györffy lebecsülte a tudományos elméletek jelentőségét. Az elméletekről azt tartotta, hogy „azok jönnek és elmúlnak, de az adatok érvényben maradnak”. Amint Gunda Béla szemléletesen rávilágított, Györffy „a magyar pásztorok véleményét többre tartotta, mint Bastian, Ratzel vagy Graebner elméleteit. Minden néprajzi problémát a magyar néprajzi kutatás ablaküvegén keresztül látott, értékelt és tett magáévá”. — Hiszen nemzedékek mulasztását kellett pótolnia mind a gyakorlati muze-

ológia, mint a muzeológusképzés terén. Jóllehet, egyéniségénél fogva sem érzett vonzalmat a külföldi elméletek nyomon követése, netán alkalmazása iránt. Mint ahogy a vitákat is kerülte, nem szívesen lépett ki a megragadható konkrétumok határai közül. Azonban ha ritkán ellenvéleményt kellett nyilvánítania, azt olyan alapos felkészültséggel tette, olyan meggyőző érvekkel állt elő, hogy a vita le is zárult. Jól mutatja ezt *Nyíregyháza és Debrecen településformája* (Föld és Ember 1929) című cikke, amelyben ízekre szedi Treiber morfológiai alapon nyugvó állítását, hogy ezek a városok német eredetűek; majd rendkívül alapos

történeti és településtani kutatásainak adataival igazolja, hogy mindkét város magyar állattenyésztő és földművelő lakosságú faluból fejlődött ki.

A mind teljesebb adatfeltárás igénye miatt biztatta tanítványait a gondos levéltári munka végzésére, a helynévgyűjtésre, a régi kéziratok térképek tanulmányozására, de éppen így a tárgyak beható megismerésére is. Örült, ha valaki a kutatómunka minél több területébe beletanult. A kérdőív és a statisztika alkalmazásánál viszont óvatosságra intett. Arra figyelmeztetett, hogy mindent konkrétan, történeti távlatban kell vizsgálni, a kultúrák kölcsönzése helyett

inkább azoknak egy adott tájban való egyéni fejlődésére kell a vizsgálatot irányítani, mert — az annyiszor idézett félig tréfás mondanása szerint — „minden megvan mindenütt”. Ezért az etnográfus legelső dolga — mai kifejezéssel élve — az etnikus specifikumok megragadása. Erről bizonyodik gazdag tudományos munkássága is.

Györffy István kivételes tanári személyiségéről tanítványai a legmelegebben emlékeznek meg. Gunda Béla írja róla, hogy „mint professzor mindazokat maga mellé fogadta, akikben csak szikrányi érdeklődést látott a magyar néprajz iránt. Éppen ezért közelebbi

és távolabbi tanítványai rendkívül sokrétű tudományos szellemet képviselnek. Tanítványai rajongtak érte, mert végtelen közvetlenséggel, atyai szeretettel viselte gondjukat. Múzeumi, tanári szobájában tanítványaival hosszú délutánokon át beszélgetett, együtt sétált, ebédelte velük. A tanítványok vasárnaponként felkereshették őt őr-szentmiklósi tanyáján. Érdeklődött anyagi helyzetük iránt, ha szükség volt rá, ruhával látta el a szegényebbet, szállást adott nekik és pénzkölcsönrel támogatta őket. Akiknek emelkedett tudományos felfogásában és tudásában bízott, azok számára lehetővé tette a külföldi tanulmányutakat, hogy az

idegen környezetben végzendő terepmunka nehézségeivel is megismerkedjenek. Bukarest, Bécs, Bázeli, Párizs, Hamburg, Stockholm, Helsinki, Tartu voltak azok az állomások, ahol a tanítványok bekapcsolódhattak az európai néprajzi tudomány vérkeringésébe”. Így teremtette meg a magyar néprajztudomány európai kapcsolatainak, a hazai etnográfiai kutatások nemzetközi rangjának feltételét, noha azzal mitsem törődött, hogy saját kutatásainak eredményeit külföldön megismerjék. Amíg tanítványainak egész sorát vezette a szaktudomány magas színvonalú, európai rangú művelésének útjára, saját maga számára

fontosabb és időszerűbb feladatot szabott ki, amikor az egyetemi katedráról már nem feltárni, hanem megmenteni igyekezett a néphagyományt. „Eleven csatorna volt a nép legrejtettebb világából egyenesen a pesti egyetem katedrájához, a tudomány fényéhez. Azért, amit a néptől kapott, adni is akart valamit. A nép múltjánál egyre többet foglalkoztatta elméjét és szívét a nép jövődjé.”
(Illyés Gyula)

A MAGYAR NÉP TUDÓSA

Illyés Gyula iménti sorai arról a politikusról is vallanak, aki az egyetemi katedrán, a „tudomány fényében” talált rá népe kultúrájának, a néphagyomány megmentésének útjára. Györffy István ugyan a harmincas évek közepén lett művelődéspolitikussá, de ha legelső írására tekintünk (*Alakítsunk Nagykun Múzeumot! Nagy-kunsági Hírlap* 1906), láthatjuk, hogy munkásságát kezdettől áthatja a nép művelődésével való törődés. Gondoljunk csak arra a több tucat népszerűsítő cikkére,

amelyben igyekszik a parasztságot saját értékeire, háttérbe szoruló hagyományainak megbecsülésére ráébreszteni. De ide sorolhatjuk a *Nagykunsági krónika*, *A szilaj pásztorok* vagy akár *A cifraszűr* című könyvét, nem is szólva azokról a népművészeti kiadványokról, amelyeket a Néprajzi Múzeum gazdag anyagából jelentetett meg. Minden alkalmat megragadott, hogy a hagyományok megbecsülésére neveljen, megóvására ösztökéljen. Ennek érdekében javasolta 1931-ben Paulini Bélának, aki ez időben a pesti színpadon népszínművek parasztszereplőkkel való előadásával kísérletezett, hogy inkább a parasztság saját hagyo-

mányait: dalait, táncait, ünnepi szokásait adassa elő. Ehhez a Néprajzi Múzeum szakmai támogatását is igyekezett biztosítani. Így indult el a Gyöngyös Bokréta-mozgalom, amely a kezdeti sikerek után egyre inkább üzleti vállalkozássá torzult, és szakmai ellenőrzése kicsúszott a múzeum kezéből. 1937-ben a Néprajzi Társaság révén megkísérelte a mozgalom eredeti célkitűzésének helyreállítását a néphagyomány hitelességének biztosítására létrehozott bizottság és megfelelő anyagi fedezet megteremtésével. A néphagyomány és a nemzeti művelődés kérdésével foglalkozó munkájában (1939) még aggodalommal írja, hogy a „Gyöngyös

Bokréta azonban a mai — bár lelkes —, de hozzá nem értő vezetés mellett előbb-utóbb olyan gyökereszakadt hazug látványossággá, népies magyarkodássá süllyed, mint amilyenek a szüreti mulatságok”.

Annak lehetőségét is megtalálta, hogy közigazgatási szakemberek számára előadásokat tartson a néphagyomány és az iskolán kívüli népművelés vagy éppen a közigazgatás és a népismeret összefüggéseiről, a népi kultúra hivatalos elismerésének fontosságáról. Ezeket a gondolatait az 1939-ben megjelent művelődéspolitikai programjában rendszerezte.

Egyetemi katedráját is a néphagyomány megmentésének szol-

gálatába állította, nemcsak egyetemi előadásai révén, hanem azzal is, hogy tanszékét olyan intézetté kívánta fejleszteni, amely az egyetemi ifjúság széles rétegét taníthatja meg a népelet ismeretére. Ezért törekedett a Néprajzi Intézet mielőbbi megalakítására; ezért támogatta a népi, nemzeti kultúra valamely területével foglalkozó egyetemi intézetek felállítását (mint pl. a magyarságtudományi vagy településtörténeti intézetet); ezért szorgalmazta a népelet kutatásának országos megszervezését.

Művelődéspolitikai programjának kiformálódásában természetesen az általa művelt szaktudomány kapott meghatározó szerepet. Sok-

oldalú néprajzi kutatásai vezették el azon későbbi megfogalmazáshoz, hogy „a hagyományos népi műveltség kerek egész — a falusi élet minden vonatkozására kiterjedő művelődés. Nem 8—10 tárgya van, mint az iskolának, hanem száz és száz. Ha csak egy kicsit is foglalkozunk a népi tudással, csodálattal látjuk annak sokoldalúságát”. A feudálkapitalizmus felemás polgári művelődésével szemben a parasztság kultúrájának ez a — bár egyre inkább múltba vesző — teljessége arra a felismerésre ébresztette, hogy a néphagyományt kell megtenni egy új, nemzeti művelődés alapjául, pontosabban hagyományainkra építve

kell önálló és egységes nemzeti kultúrát megteremteni, amely hozzájárulhat a politikai önállóság biztosításához. Erre pedig egyre égetőbb szükség van, amikor Európa újabb háborús készülődése — az első világháború tanulságai nyomán — a magyarság nemzeti létét fenyegeti. Okkal írja 1938-ban: „Jobban ismerjük az ógörögök életét, mint a magyar parasztét. A humanista nevelés szükségességét hangoztatjuk, miközben a humanistának nevelt európai népek állig fegyverbe öltözve, vérbenforgó szemekkel, fogcsattogtatva állnak egymással szemben, hogy egymást kiirtsák. Azt azonban hiába tanultuk a görög bölcsektől, hogy az ismerek-

tek kezdete az önmegismerés. Ismerjük-e a népet, mely egyetlen erőtartalékunk?” E világosan megfogalmazott politikai indíték jegyében sürgeti a népélet komplex tudományos kutatásának mielőbbi megindítását, amely nyomán kibontakozhat a népi kultúra társadalmi méretű megismerése. Egész nemzetben gondolkodó művelődéspolitikai koncepciója megvalósításának első lépését teszi meg, amikor idejét és erejét nem kímélve fáradozik e kutatások intézményes keretének létrehozásán. Teleki Pál kultuszminiszterhez fűződő ifjúkori barátsága révén éri el, hogy 1938 őszén megalakul az országos hatáskörű Táj- és Nép-

kutató Központ, amely azonnal 250 fiatal kutatót foglalkoztat a népelet tanulmányozásának legkülönbözőbb területén. A munkacsoportokban dolgozó etnográfusok, szociológusok, nyelvészek, jogászok, antropológusok, geográfusok stb. munkáját egyformán nagy érdeklődéssel kísérte, hétről hétre felkereste őket, tanácsaival, útbaigazításaival mindannyiuknak hasznára tudott lenni. Mindenre ügyelő lankadatlan érdeklődése összekötő kapocs volt az egyes munkaterületek között. A nagy lendülettel kibontakozó intézményes kutatómunkához hamarosan csatlakoztak a falukutató mozgalom képviselői, a népi írók, a paraszti-

származású egyetemisták. Györffy már ekkor kapcsolatban állt olyan baloldali népi írókkal, mint Darvas József, Erdei Ferenc, Somogyi Imre vagy Veres Péter.

A Táj- és Népkutató Központ jó lehetőséget nyújtott arra, hogy az érdeklődő ifjúság a népelet tudományos tanulmányozása révén megismerkedjen a parasztság gazdasági és politikai problémáival, valós helyzetével, és így sorai-
ból a néphez hű, demokratikus értelmiség formálódjon. Noha az intézményt két hónap múlva — munkáját ismertető és propagáló kiállítása miatt — jobboldali nyomásra fel kellett oszlatni, Györffy nem hagyott fel művelődéspolitikai

kai terveivel és tevékenységével. Míg a Központ erősen lecsökkent apparátusa tanszéke keretében tovább működhetett, ő maga a Néprajzi Intézet révén igyekezett összefogni és szélesíteni a parasztfiatalok táborát. Az Intézetben rendszeresen tartott szemináriumszerű esti összejöveteleket, ahol a magyar parasztság problémáit vitatták meg. Maga köré gyűjtötte a parasztszármazású egyetemistákat, tanulmányi kirándulásokat szervezett számukra, részt vett nyári táborozásaikon, támogatta őket; és egyre többet foglalkoztatta a diákegyüttélés lehetőségének megteremtése, a parasztfiatalok kollégiumának megszervezése. Ez a sokirányú

fáradozása tulajdonképpen művelődéspolitikai koncepciójának gyakorlati megvalósítását szolgálta. Jól látta, hogy elsősorban a parasztságból származó értelmiségiek összefogásával és bevonásával teremthető meg az a társadalmi bázis, amely a nemzeti művelődés elképzelése szerinti újjáformálásának alapja lehet. A népéletet közvetlenül és jól ismerő paraszti származású fiatalok — tudatos és aktív részvételükkel — a néphagyomány értékeit gyorsan és hatékonyan építhetik be a nemzeti műveltségbe. Ezért is fordított oly sok gondot és fáradságot az egyetemen a népből jött hallgatók nevelésére.

A társadalom egészét érintő művelődéspolitikai programját: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című munkáját a német birodalmi terjeszkedés, az Anschluß hatására önti formába és terjeszti a kultuszminisztérium elé. „Munkája egyetlen középponti gondolat körül forog: hogyan menthető meg a magyar népi művelődés számtalan értéke s ebből következően egész magyar művelődésünket, magyarságunk egész életét hogyan lehet és kell a népi hagyományok, a magyar nemzeti tradíciók szellemében újraépítenünk. Látnivaló, hogy ez a középponti gondolat sugárkéveszerűen nyomban sok-sok részre bomlik, ebből

a középponti gondolatból nemzeti művelődésünk majd minden kérdésére feleletet találhatunk Györffy komoly, a nagy nevelők felelősségétől áthatott könyvében” — írja recenziójában Ortutay Gyula. Györffynek a 40 témakörben kifejtett véleménye és konkrét javaslatai az irodalomtól a magyar konyháig, a gazdálkodástól a közoktatásig mind a nemzetmegtartó hagyományok ápolása érdekében igyekeznek mozgósítani, mert amint írja, „Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a miénk. Kapva kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e

mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonytságot.” Ezzel összefüggő fontos figyelemztetése: „Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagy műveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. Valahányszor nagy nemzeti veszedelem fenyegette a magyarságot, ösztönösen mindig a hagyományaiába menekült. Vajjon nem érkezett-e el az ideje, hogy a közép osztály felülvizsgálja a nemzeti műveltségről vallott eddigi felfogását s a néphagyományokat

tegye a magyar nemzeti művelődés alapjává?” Világos és közérthető megfogalmazása mindez a nemzeti öntudatot felébreszteni akaró felelős állásfoglalásnak.

Györffy István munkásságának áttekintésekor láthatjuk, hogy művelődéspolitikai érdeklődése, nemzetféltő tenni akarása a második világháború közeledtével hogyan szélesedik ki mindjobban és veszi át szaktudományos tevékenysége helyét. Azt is láthatjuk, hogy szorosan vett szakmai munkáiban a kezdetben oly nagyhatású komplexitás miként adja át helyét a 30-as évek közepére annak a sajátos egyoldalúságnak, amelyről legpregnansabban *A magyar tanya*

(1937) című, szintézisnek tekinthető összefoglalása tanúskodik. Ez pedig nem más, mint a maga korában a rokontudományokra oly nagy hatást gyakorolt, később pedig oly sok támadásra okot adó „nomád” koncepciója. Hogy ez a tudományos alapozottságú gondolatrendszer milyen szervesen illeszkedett bele művelődéspolitikai programjába, arról *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* megfelelő fejezetei egyértelműen vallanak. Világosan megmutatkozik, hogy a húszas években kibontakozott szaktudományi kutatások eredményeit a *Magyarság Néprajza* nagy szintézisének megírása után a harmincas években már nem épí-

tette tovább, hanem azokat művelődéspolitikai koncepciójának szolgálatába állította. Györffy korszamos jelentőségű tudományos eredményei (a gazdálkodás, település, viselet stb. terén) végső soron mind egy-egy olyan etnikus specifikum feltárását jelentették, amelyet egyenrangú tényezőként állíthatott szembe a nyugat-európai műveltséggel; amellyel a háborús veszélyben megalapozhatta nemzeti öntudatra ébresztő művelődéspolitikáját; amelyből a német kultúrfölény mind sodróbb propagandájának gátat emelhetett. Ez a politikusság, ha úgy tetszik, tudósi elkötelezettség, amint azt Szabó László kifejtette, ad magyarázatot

arra az egyoldalúságra, amellyel Györffy a harmincas években a magyarság etnikus produktumait, hagyományos népi kultúráját nomád eredetűnek, egyértelműen keleti gyökerűnek tartotta. E politikusság jegyében szűkült le a korábbi — szakcikkeiben még inkább az európaiától eltérő mozgékonyásra utaló — általánosabb értelmű nomád terminológia a harmincas években írott munkáiban eredeti jelentésűvé, keleti tartalmúvá.

Györffy István életpályájának áttekintésekor egy kivételes tudósi életmű tárul ki előttünk, amely rendkívül sokfelé ágazó érdeklődése és hirtelen lezárulása ellenére

is koncepciózusan kerek egészzé, rendszert alkotó egységgé állt össze. Népétől kapott szaktudományával mindvégig annak hasznára akart lenni. — Ha nem is jutott el az alapvető társadalmi változás szükségszerűségének felismeréséhez, olyan programot dolgozott ki, amelyből a megszerveződő szocialista művelődéspolitikai is meríthetett. Élete utolsó éveiben kifejtett aktív tudományos és közéleti tevékenységével következetesen szembehelyezkedett a német expanzióval, éppen annak a szaktudománynak a segítségével, amely a legalkalmasabb és leghatékonyabb kiszolgálója lehetett volna a háborús készülődés táplálta ferde indu-

latoknak, nemzetiszocialista érdekeknek. Tette pedig mindezt népe, nemzete iránti szeretetből, tudósi elkötelezettségből, mert — ahogy Illyés Gyula szólt róla — „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne”.

GYÖRFFY JELENTŐSÉGE

A magyar néprajztudományra kétségtelenül Györffy István munkássága gyakorolta a legnagyobb hatást. Intuítív képességével és egyedülállóan nagy ismeretanyagával szaktudományunk jelentős kérdéseinek egész sorát fedezte fel. Tudományos eredményeinek különös értéket kölcsönöz, hogy elsősorban saját gyűjtéseire, megfigyeléseire támaszkodott. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy nála jobban senki sem ismerte a magyar föld tárgyi műveltségi javait. A népélet közvetlen, személyes is-

merete eredményezte belső látás-
módját, leírásainak utolérhetetlen
teljességét. A lenyűgöző méretű
recens és történeti adatanyagát
életmódban gondolkodva rendsze-
rezte és jelenítette meg. „Ezzel
az életmód dinamikus szemléletére
tanított bennünket, legalább 150—
200 év távlatában, ami a környező
országok kutatásaihoz viszonyítot-
tan újítás volt” — írja Barabás
Jenő. Különös írói kvalitása nyi-
latkozik meg műfaji sokoldalú-
ságában, képteremtő erejében.

Tudományos kutatásainak Al-
föld-centrikussága vezette el azok-
hoz a nevéhez fűződő felfedezések-
hez, amelyeket a tanyakérdés, a
kertes település, a szilaj pásztorko-

dás, a kötetlen gabonakezelésű
gazdálkodás: a takarás és nyomta-
tás; a cifraszűr, az etnikumvizs-
gálatok stb. jeleznek. Az alföldi
kultúra táji és történeti kiterjedésé-
nek általa megindított vizsgálata
mindmáig ható tudományos prog-
ramot teremtett, amely számotte-
vő eredményeket mondhat magáé-
nak. Ezeknek a vizsgálatainak je-
gyében — elsőként — ismerte fel
és rögzítette a magyar népi kultúra
genetikus és térbeli tagoltságát.

Nemcsak archivális forrásanyag-
gal dolgozó vizsgálataiban, hanem
recens néprajzi anyagra támaszko-
dó leíró munkáiban is következe-
tesen érvényesül történeti látás-
módja. Amint Barabás Jenő rámu-

tat: „Ő az, aki kezdeményezniálunk az abszolút kronológia bevezetését, s ha a relatív kronológiák kidolgozásában nem is jut el Bátky szintjére, ez csak szemléletének eltérését jelzi. Mégis Györffyvel veszi kezdetét egy komplexebb és következetesebb történeti szemlélet, amely mindmáig jellemzi a magyar néprajzi kutatást, nemcsak a marxista vonalát, hanem részben már a korábbi polgári irányzatait is.” Talán ez az a legjellemzőbb kritérium, amelynek alapján beszélhetünk Györffy-iskoláról, még akkor is, ha tanítványai különböző utakon haladtak tovább.

Györffy István egyetemi oktató tevékenysége is meghatározó je-

lentőségű. Az ő személyében nyerte el a magyar néprajztudomány a legrangosabb egyetemi tanszéket és ezzel tudománypolitikai elismerését. Györffy több évtizedes múzeumi tapasztalatának kamatoztatásával teremtette meg a néprajzi múzeológia legteljesebb egyetemi oktatását, az azóta is kíváncsian néző elő gyakorlati és elméleti oktatás, a tudós- és múzeológusképzés harmonikus egységét.

Györffy István jelentősége talán abban mutatkozik meg a legérzékenyebben, hogy munkássága mind a mai napig eleven hatóerőként van jelen a magyar néprajztudományban. Ahogyan ezt Szilágyi Miklós megfogalmazta:

„Olyan magától értetődő természetességgel nyúlunk Györffy részletvizsgálataihoz, építjük be eredményeit a magunk részletvizsgálataiba, vagy vitatkozunk egy-egy megállapításával, mintha mi is — akik tanítványainak a tanítványai vagyunk — kortársunkként, mesterrünként ismernénk.”

Munkám megírásához nyújtott segítőkész támogatásáért köszönetet mondok *dr. Gunda Béla* Herder-díjas egyetemi tanárnak (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen), *dr. Papp Józsefné* levéltárosnak (Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest), *dr. Györffy György* tudományos tanácsadónak (MTA Történettudományi Intézet, Budapest), *dr. Palládi-Kovács Attila* igazgatóhelyettesnek (MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest), *dr. Bellon Tibor* múzeumigazgatónak (Györffy István Nagykun Múzeum, Karcag).

BIBLIOGRÁFIA*

Györffy István főbb művei

A Nagykunság és környékének népies építkezése. Néprajzi Értesítő IX. (1908) 1—18. 153—166; X. (1909) 30—40., 65—78.

A nagykun tanya. Néprajzi Értesítő XI. (1910) 129—148.

A fekete-körös völgyi magyarság viselete. Néprajzi Értesítő XIII. (1912) 1—24.

A fekete-körös völgyi magyarság (Településföldrajzi tanulmány). Földrajzi Közlemények XLI. (1913) 451—552.

Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonya

* Kitűnően használható, önálló bibliográfia jelent meg legutóbb: *Rékasy Ildikó*: Györffy István munkássága. Bibliográfia. A Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár bibliográfiái. Szerkeszti Szurmay Ernő. Szolnok, 1977. — Korábbi bibliográfiai összeállítást ad *Keszi-Kovács László*: Györffy István irodalmi munkássága. Néprajzi Értesítő XXXI. (1939) 378—382.

- negyedfélszáz év óta. Földrajzi Közlemények XLIII. (1915) 257–293.*
- Dél-Bihar falvai és építkezése. Néprajzi Értesítő XVI. (1915) 104–129; XVII. (1916) 99–114.*
- Nagykunsági krónika. Karcag, 1922.*
- Az alföldi kertes városok. Hajdúszoboszló települése. Néprajzi Értesítő XVIII. (1926) 105–136.*
- Hajdúböszörmény települése. Föld és Ember VI. (1926) 177–210.*
- Das Bauwesen der Hirten im Ungarischen Tiefland. Debrecen, 1927.*
- Takarás és nyomtatás az Alföldön. Néprajzi Értesítő XX. (1928) 1–46.*
- A matyókról. Népünk és nyelvünk I. (1929) 137–160.*
- Magyar népi hímzések I. A cifraszűr. Bp., 1930.*
- Viselet. A magyarság néprajza I. Bp., 1933. 381–435.*
- Gazdálkodás. A magyarság néprajza II. Bp., 1934. 15–273.*
- A matyók mezőgazdasága. Népünk és nyelvünk VI. (1934) 63–71.*

Telekformáink. Földrajzi Közlemények
LXIII. (1935) 226–231.

A nagykun viselet a 18. században. Ethnographia XLVIII. (1937) 114–139, 362–371.

A magyar tanya 1. A tanya eredete és kialakulása. Földrajzi Közlemények LXV. (1937) 70–93.

Die extensive ungarische Viehhaltung. Ungarische Jahrbücher XVIII. (1938) 318–344.

A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Bp., 1939.

Magyar nép – magyar föld. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1942.

Magyar falu – magyar ház. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1943.

Matyó népviselet. Sajtó alá rendezte Fél Edit. Bp., 1956.

A Györffy Istvánnal foglalkozó irodalomból

GUNDA BÉLA: Györffy István. *Magyar Szemle* XXXVII. (1939) 207–210.

ILLYÉS GYULA: A magyar nép tudósa. *Nyugat* 1939. 268–271.

VISKI KÁROLY: Stephan Györffy. Folk-liv
1940. 124—125.

GÖNYEY SÁNDOR: † szigeti és nádudvari
Györffy István dr. 1884—1939. Néprajzi
Értesítő XXXI. (1939) 375—378.

VILKUNA, KUSTAA: † István Györffy. An-
zeiger der Finnisch-ugrischen Forschun-
gen XXVI. (1939—1940) 85—87.

TÁLASI ISTVÁN: Kállay Ferenc és az alföldi
„nomád mezőgazdálkodás”. Ethno-
graphia LVII. (1946) 13—19.

GUNDA BÉLA: Móricz Zsigmond egyik nép-
rajzi forrásáról. Erdélyi Múzeum 1946.
64.

ORTUTAY GYULA: Györffy István emléke-
zete. Írók, népek, századok. Bp., 1960
290—293.

KÓSA LÁSZLÓ: Módszer és igény a pályakez-
dő Györffy István műveiben. Ethno-
graphia LXXXV. (1974) 134—137.

KESZI-KOVÁCS LÁSZLÓ: Györffy István mint
egyetemi tanár. Ethnographia LXXXV.
(1974) 138—142.

BARABÁS JENŐ: Györffy István kutatási
eredményei a mai magyar néprajzi kuta-

tás fényében. Ethnographia LXXXV.
(1974) 142—147.

TÁLASI ISTVÁN: Györffy István emlékének.
(1884—1939). Ethnographia LXXXV.
(1974) 147—152.

MOLNÁR JÓZSEF: Györffy István emlékezte.
Honismeret 1979. 4. szám. 20—22.

A magyar nép tudósa. Emlékülés Györffy
István születésének 90., halálának 35. év-
fordulóján (1974). Nagykunsági Füzetek
3. Szerkeszti Bellon Tibor. Karcag, 1979

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

AK 1737 k 8183 — Terjedelem: 6,25 (A/5) ív

HU ISSN 0133-1884

8469 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

